

EVA MATIJAŠEVIĆ, IGOR ČINDRIĆ

MINISTARSTVO KULTURE
UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
KONZERVATORSKI ODJEL U ZAGREBU
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

GRAD SISAK
SLUŽBA ZA RAZVOJ I UPRAVLJANJE IMOVINOM
HR – 44000 SISAK, RIMSKA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712.035(4):712.254 (497.5 PETRINJA)
TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA
I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA
2.01.05 – VRтна I PEJSAŽNA ARHITEKTURA
ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 01. 03. 2005. / 24. 03. 2005.

MINISTRY OF CULTURE
ADMINISTRATION FOR THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE
CONSERVATION DEPARTMENT IN ZAGREB
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

CITY COUNCIL OF SISAK
DEPARTMENT FOR DEVELOPING STRATEGY AND MANAGING OF CITY PROPERTY
HR – 44000 SISAK, RIMSKA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 712.035(4):712.254 (497.5 PETRINJA)
TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
AND RESTORATION OF THE BUILT HERITAGE
2.01.05 – LANDSCAPE ARCHITECTURE AND LANDSCAPE DESIGN
ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 01. 03. 2005. / 24. 03. 2005.

STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE U PETRINJI – PERIVOJ NA GLAVNOM GRADSKOM TRGU

STROSSMAYER'S PROMENADE IN PETRINJA – MAIN SQUARE PARK

GRADSKI PERIVOJ
PERIVOJNI TRG
PETRINJA
STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE

TOWN PARK
PARK SQUARE
PETRINJA
STROSSMAYER'S PROMENADE

Članak prikazuje nastanak i povijesni razvoj gradskoga perivoja – Strossmayerova šetališta u Petrinji od kraja 18. stoljeća do danas. Petrinjski perivoj zaštiteni je spomenik parkovne arhitekture. Provedenim istraživanjem nastojalo se pridonijeti poznavanju perivoja kao vrijednoga naslijeđa hrvatske perivojne arhitekture. Rezultati istraživanja poslužit će kao osnova za daljnji postupak zaštite i obnove perivoja koji je danas u zapuštenom stanju.

The origin and historical development of Strossmayer's promenade in Petrinja – a protected monument of landscape architecture – is analyzed here from the late 18th century to the present. The aim of the research is to increase knowledge about the park considered to be a valuable part of Croatian landscape architectural heritage. The research results will serve as a basis for further protection and renovation of the park which is nowadays left to decay.

UVOD

INTRODUCTION

Članak je rezultat istraživanja povijesno-ga razvoja Strossmayerova šetališta u Petrinji. Potanko je analiziran nastanak perivoja na temelju istraživanja povijesnih izvora – pisane građe te grafičkih i kartografskih prikaza. Cilj je na osnovi izvorne arhivske građe, povijesnih publikacija i časopisa, te objavljene literature i ostale dostupne stručne dokumentacije, izložiti u kronološkom slijedu genezu gradskoga šetališta – perivoja na glavnome gradskom trgu u Petrinji. Istraženo je razdoblje od početka nastajanja trga, krajem 18. stoljeća, do najznačajnijega preuređenja perivoja 1891. godine, kao i faze daljnjih promjena koje su uslijedile tijekom prve polovice 20. stoljeća. U članku je obrađeno i razdoblje od sredine 20. stoljeća do početka 21. stoljeća u kojemu je došlo do narušavanja vrijednosti perivoja zbog uglavnom nestručnih i neplanskih intervencija u prostoru perivoja. Posljednje devastacije u perivoju dogodile su se tijekom ratnih razaranja grada u razdoblju 1991.-1995. godine.

U članku je posebno istraženo razdoblje od kraja 18. do kraja 19. st. u kojemu dolazi do preobrazbe vojnoga i paradnog trga s obodnim drvoredom, koji je karakterističan za gradove Vojne krajine, u građansko šetalište i okupljalište sa setnicama, ružičnjacima, glazbenim paviljonom, meteorološkim stupom, fontanom i ostalim obilježjima gradskih perivoja što se upravo u tome razdoblju uređuju i u brojnim drugim hrvatskim gradovima.¹ S obzi-

rom na to da nastanak i povijesni razvoj petrinjskoga perivoja dosad nije bio podrobnije istražen i znanstveno obrađen, nastojalo se provedenim istraživanjem pridonijeti općem poznavanju hrvatske perivojne arhitekture. Osim navedenoga, svrha je ovog istraživanja da posluži kao podloga za izradu cjelovite studije o petrinjskom perivoju. U studiji će biti potrebno na temelju provedenih povijesnih istraživanja i analize postojećega stanja utvrditi sve vrijednosti perivoja, odrediti modalitete zaštite i razraditi plan njegove obnove.

Strossmayerovo šetalište u Petrinji zaštićeno je 1969. godine kao spomenik prirode, odnosno spomenik vrtne arhitekture – park, i upisano je u Registar posebno zaštićenih objekata prirode nekadašnjega Republičkog zavoda za zaštitu prirode SRH u Zagrebu.² U rješenju o zaštiti Strossmayerova šetališta u Petrinji navodi se sljedeće: „Strossmayerovo šetalište u Petrinji, ukupne površine od oko 1.5 ha, nalazi se na katastarskoj čestici br. 1972 k.o. Petrinja, koja je pod br. 392/1 upisana u zemljišno-knjižnom ulošku broj 2585 k.o. Petrinja. (...) U perivojnom inventaru ističu se vrlo stare lipe (*Tilia grandifolia*), tzv. ilirske, od kojih najveća ima prsni promjer 2,3 m; osim 4 najstarije lipe, ima veći broj mladih primjeraka. Uz lipe zastupani su još: platana (*Platanus occidentalis*), ginkgo (*Ginkgo biloba*) – 3 primjerka, katalpa (*Catalpa bignonioides*), breza (*Betula verrucosa*), divlji kesten (*Aesculus hippocastanum*) i dr.; u središnjem dijelu perivoja uokrug su zasadene jele (*Abies alba*). Budući da je spomenuti park ambijent značajnih kulturno-povijesnih spomenika 18. stoljeća, te s obzirom na vrijeme njegovog oblikovanja, Strossmayerovo šetalište predstavlja spomenik vrtne arhitekture grada Petrinje.” Prema današnjoj zakonskoj regulativi, Strossmayerovo šetalište u Petrinji pripada kategoriji spomenika parkovne arhitekture.³

Istraživanje se temeljilo na proučavanju arhivske pisane građe pohranjene u Sabirnom arhivu u Petrinji Državnog arhiva u Sisku, u prvom redu zapisnika sa sjednica petrinjskoga gradskog poglavarstva (1891.-1930.). Korištena je i građa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, odjela periodike (pregledana su sva izdanja petrinjskoga tjednog časopisa „Banovac” /1896.-1919., 1936.-1939./, te časopisa

1 BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, OBAD ŠČITAROCI, 2004: 70

2 Danas je zaštita prirode u nadležnosti Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu prirode.

3 „Spomenik parkovne arhitekture je umjetno oblikovani prostor (perivoj, botanički vrt, arboretum, gradski park, drvored, kao i drugi oblici vrtnog i parkovnog oblikovanja), odnosno pojedinačno stablo ili skupina stabala, koji ima veću estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-povijesnu, ekološku ili znanstvenu vrijednost. Na spomeniku parkovne arhitekture i prostoru u njegovoj neposrednoj blizini koji čini sastavni dio zaštićenog područja nisu dopušteni zahvati ni radnje kojima bi se mogle promijeniti ili narušiti vrijednosti zbog kojih je zaštićen.” *** 2003. (clanak br. 159)

„Jedinstvo” /1920.-1936./, „Generacije” /1966.-1999./, dokumentacija Konzervatorskog odjela u Zagrebu – Uprave za zaštitu kulturne baštine, kao i dokumentacija Uprave za zaštitu prirode Ministarstva kulture. Ostali pisani izvori uključuju literaturu primarno vezanu za istraživanja povijesti grada Petrinje, kao i povijesti ostalih gradova nastalih na području Vojne krajine, te znanstvene, stručne i druge publikacije.

Za proučavanje razvoja Strossmayerova šetališta u Petrinji detaljno su pregledani planovi grada Petrinje iz Ratnog arhiva u Beču, planovi iz Državne geodetske uprave i Kartografske zbirke Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, te planoteka, fototeka i zbirka razglednica Konzervatorskog odjela u Zagrebu i Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.⁴ Značajan izvor podataka i jedno od polazišta za provedena istraživanja vezana za nastanak petrinjskoga perivoja u kontekstu urbanističkoga razvoja grada jest magistarski rad dr.sc. Nenada Lipovca iz 1994. godine.

NASTANAK I POVIJESNI RAZVOJ PERIVOJA – STROSSMAYEROVA ŠETALIŠTA U PETRINJI

ORIGIN AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PARK – STROSSMAYER'S PROMENADE IN PETRIJA

URBANISTIČKI RAZVOJ – NASTAJANJE TRGA U KONTEKSTU RAZVOJA GRADA, 16.-18. STOLJEĆE

URBAN DEVELOPMENT – ORIGIN OF THE SQUARE IN THE CONTEXT OF URBAN DEVELOPMENT, 16TH-18TH CENTURY

Kontinuitet naseljenosti područja na mjestu današnje Petrinje može se sa sigurnošću pra-

titi od 1592. godine, kada je na samom ušću rijeke Petrijčice u Kupu izgrađena turska drvena utvrda pod imenom Yeni-Hisar kao važno vojno uporište, odnosno polazište za daljnja osvajanja prema Sisku i Turropolju. Utvrda je bila kvadratnoga tlocrta s uglovnim kulama, ograđena hrastovim palisadama ojačanim zemljanim nasipom, s vojničkim naseljem unutar zidova. Bila je šticeana opkopima ispunjenim vodom, a nalazila se na području sjeverno od današnjega glavnog trga. Utvrda se u razdoblju od 1592. do 1595. višekratno ruši i obnavlja, a dolaskom pod vlast kršćanske vojske (1595.) mijenja svoj oblik i doživljava modernizaciju prema projektu Cesara Porte (1603.), te se pregrađuje u masivnu utvrdu s pet zemljanih bastiona. U funkciji je do 1703. godine kada je formalno ukinuta, a 1728. započinje njeno rušenje. Tijekom 18. stoljeća počinje izgradnja civilnoga naselja, a prostor vojne utvrde postupno srasta s okolnom izgradnjom. Tada se Petrinja počinje naglo razvijati kao značajno vojno i upravno središte Banovine. Godine 1753. Petrinja ulazi u sastav Banske krajine i ubrzo nakon toga postaje sjedište Druge banske pukovnije.⁵ Krajem 18. stoljeća Petrinja postupno prerasta i u trgovačko-obrtničko i prosvjetno-kulturno središte Banske krajine. Godine 1773. Petrinja postaje sjedištem glavnog obrtničkoga ceha za cijelu Bansku krajinu, a 1777. godine dodjeljuje joj se položaj vojnog komuniteta.⁶

Upravo u to doba počinje uređenje trga na praznome prostoru neposredno uz rubne dijelove nekadašnje utvrde, odnosno na području zasutoga vodenog opkopa (jarka) koji je okruživao utvrdu. Uobličjenjem glavnoga grad-

SL. 1. HRVATSKA OSNOVNA KARTA (HOK), IZVORNO MJERILO 1:5000, 1987. ISJEČAK PRESLIKA S PRIKAZOM POLOŽAJA STROSSMAYEROVA ŠETALIŠTA U SIREM GRADSKOM OKRUŽENJU.

FIG. 1 CROATIAN MAP, ORIGINAL SCALE 1:5000, 1987. FRAGMENT SHOWING THE LOCATION OF STROSSMAYER'S PROMENADE WITHIN THE WIDER URBAN AREA.

⁴ Na korisnim uputama i pomoći u pribavljanju pojedinih grafičkih i pisanih izvora autori se clanka zahvaljuju dr.sc. Ivici Golecu iz Hrvatskog instituta za povijest, istraživaču i autoru brojnih knjiga vezanih za povijest grada Petrinje, te Amaliji Denich, dipl. ing. agronomije, bivšoj stručnoj savjetnici u Državnoj upravi za zaštitu prirode, sada zaposlenoj u Javnoj ustanovi Park prirode Maksimir.

⁵ Banska krajina bila je dio Vojne krajine, a obuhvaćala je područje između rijeke Kupe i Une. Sredinom 18. st. Banska krajina podijeljena je na dvije pukovnije: Prvu bansku pukovnicu sa sjedištem u Glini i Drugu bansku pukovnicu sa sjedištem u Kostajnici. Petrinja ulazi u sastav Banske krajine 1753. god. te postaje sjedište Banske brigade i brigadnoga generala cijele Banske krajine, a krajem 18. st. postaje i sjedištem Druge banske pukovnije. (GOLEC, 1993: 98; MOACANIN, 1984: 46)

⁶ Vojni komuniteti imali su zasebno upravno-pravno ustrojstvo pod strogim nadzorom vojnih vlasti. Osnivanje vojnih komuniteta na području Vojne krajine počinje sredinom 18. st., čemu glavni poticaj daju nastojanja središnjih vlasti u Beču kako bi što više ojačale i osamostalile Vojnu krajinu u gospodarskome smislu. Petrinja se, kao i ostali vojni komuniteti (Kostajnica, Bjelovar, Senj i dr.), razlikovala od ostalih krajskih naselja posebnim povlasticama i specifičnim oblikom gradske uprave, tzv. magistratom. (BUCZYNSKI: 1991; GOLEC: 2003.)

SL. 2. SZOKOLOVICH: EKONOMSKI PLAN PETRINJE, ISJEČAK PLANA S PRIKAZOM TRGA, IZVORNO MJERILO 1:3600, 1782.
FIG. 2 SZOKOLOVICH: ECONOMIC PLAN OF PETRINJA, FRAGMENT OF THE PLAN WITH THE SQUARE, ORIGINAL SCALE 1:3600, 1782

SL. 3. PLAN PETRINJE IZ 1783., ISJEČAK S PRIKAZOM TRGA, IZVORNO MJERILO 1:4000. PRVI PLAN GRADA NA KOJEMU JE PRIKAZAN TRG S DRVOREDOM.

FIG. 3 PLAN OF PETRINJA FROM 1783, FRAGMENT WITH THE SQUARE, ORIGINAL SCALE 1:4000. FIRST PLAN SHOWING THE SQUARE WITH A LINE OF TREES

SL. 4. CEHOVSKA DIPLOMA IZ 1824. (BAKROREZ), ISJEČAK S AKSONOMETRIJSKIM PRIKAZOM TRGA – „MARKTPLATZA“ 1806. GODINE. NA GRAFICI JE PRIKAZAN TRG S DRVOREDOM POSADENIM OBOJNO I DUŽ SREDIŠNJE OSI TRGA. NA PRIKAZU JE VIDLJIV I IZGLED GRAĐEVINA IZGRAĐENIH OKO TRGA.

FIG. 4 GUILD CERTIFICATE FROM 1824 (ENGRAVING), FRAGMENT WITH AXONOMETRIC PROJECTION OF THE SQUARE, 1806. THE GRAPHIC SHOWS THE SQUARE WITH A LINE OF TREES AROUND IT AND ALONG ITS CENTRAL AXIS AS WELL AS THE BUILDINGS AROUND THE SQUARE.

skog trga⁷ naselje počinje dobivati urbani karakter. Prostrani pravokutni trg – setalište karakterističan je i neizostavan urbanistički akcent krajiških gradova. Trg je omeđen ulicama s tri strane, dok zapadnu stranu svojim središnjim položajem zatvara župna crkva sv. Lovre, izgrađena 1780./81. godine, s rijekom Petrinjicom u zaleđu. Petrinjski trg nastaje kao planirano središte već postojećega naselja, koje krajem 18. stoljeca već ima donekle uobličenu uličnu strukturu. Tako se, na primjer, analizirajući tlocrtni oblik trga, može uočiti da trg nije u potpunosti pravilan (pravokutan), tj. da njegov istočni rub odstupa od ortogonale, što upućuje da je ulica koja ga omeđuje s te strane starija od trga, tj. da je u to doba već postojala (ulica je dugo vremena nosila naziv Trgovačka, danas je to Nazorova ulica).

Na trgu se križaju svi glavni prometni pravci: sjeverna strana trga nastavlja se kao Ulica Matije Gupca prema zapadu, u pravcu Gline odnosno Zagreba. Ta potpuno ravna, planirana ulica nastala je istodobno s trgov. Za ostale ulice u neposrednom okruženju možemo zaključiti da su postojale prije planiranja trga i da su zadržale svoj smjer.

KRAJ 18. STOLJEĆA – UREĐENJE TRGA

LATE 18TH CENTURY – SQUARE LAYOUT

Povijesni slijed promjena na tome prostoru može se kontinuirano pratiti tek od 80-ih godina 18. stoljeca. Kao što je već prije navedeno, uređenje trga počelo je oko 1780. godine kada je izgrađena župna crkva sv. Lovre, prvi

⁷ Toca položaj petrinjske utvrde u odnosu na današnju urbanu matricu nije precizno određen jer ostaci nekadašnje utvrde uglavnom nisu sačuvani, osim u arheološkom sloju. Dijelovi bedema mogu se očitati u konfiguraciji terena samo u njenu sjeverozapadnom dijelu, a pretpostavlja se da je južna granica petrinjske utvrde prolazila sjevernom stranom današnjega Strossmayerova setališta. Najviše podataka o petrinjskoj utvrdi otkriveno je prilikom zemljanih radova vezanih za izvedbu vodovodne i kanalizacijske mreže u Petrinji 1912.-1914., odnosno prilikom gradnje nove zgrade Hrvatskoga doma 1942 (STEINMANN, 1942: 103-106). Sustavna arheološka istraživanja na području petrinjske utvrde dosad nisu izvođena. O petrinjskoj utvrdi iz 16./17. st. pisali su gotovo svi istraživači petrinjske povijesti. Uz brojne autore i naslove navedene u literaturi, podaci o petrinjskoj utvrdi mogu se naći i u sljedećoj literaturi novijega doba:

KRUHEK, M.; HORVAT, Z. (1986.), *Utvrdne banske krajine od Karlovca do Siska*, Hrvatsko arheološko društvo, 10: 161-186, Zagreb

KRUHEK, M. (1995.), *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. st.*, Institut za suvremenu povijest, Biblioteka Hrvatska povijesnica, Monografije i studije, Knjiga I., Zagreb

KRMPOTIĆ, Lj. (1997.), *Izvjestaji o utvrđivanju hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. st.*, Hrvatski zapisnik, Hannover – Karlobag – Čakovec

Žmegač, A. (2000.), *Bastioni kontinentalne Hrvatske*, Gold marketing i Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

MARKOVIĆ, M. (2001.), *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*, AGM, Zagreb

put na toj lokaciji.⁸ Iz toga doba potječu dva plana: Ekonomski plan grada iz 1782.⁹ i plan grada iz 1783. godine. Oba su plana iznimno značajna za analizu nastanka petrinjskoga trga odnosno gradskog perivoja. Iz godina navedenih na spomenutim planovima može se zaključiti da su planovi nastali u razmaku

8 Naime, 1780. na tome se mjestu prvi put gradi crkva – župna crkva sv. Lovre. Prema povijesnim izvorima u Petrinji je 1601.-1603. sagrađena drvena crkva posvećena sv. Lovri, ali locirana na drugome mjestu. Točna pozicija crkve nije poznata, a najvjerojatnije se nalazila na području unutar ondašnje utvrde, na području omeđenom rijekom Petrinjicom sa zapada, Reljkovićevom sa sjevera, Preradovićevim trgovom s istoka i Strossmayerovim šetalistom s juga. Istraživači i pisci petrinjske povijesti navode različite lokacije, uglavnom unutar pretpostavljenoga područja utvrde: Kos, 1882: 11 (spominje drvenu crkvicu sagrađenu 1602., ali ne navodi njenu lokaciju); PLATNAR, 1903: 1 (navodi lokaciju u ondašnjoj Kaćicevoj, danas Runjaninovoj ulici); KAMENAR, 1907: 1,2 (navodi da je drvena crkva sv. Lovre sagrađena 1603. negdje kod današnje tržnice); RAZUM, 1936: 2 (navodi da je crkva bila sagrađena u ondašnjoj Ulici kralja Aleksandra, danas Turkulinovoj odnosno Dugoj ulici); FIJAK, 1942: 78 (navodi lokaciju na sjeveroistočnom uglu bloka na kojemu se danas nalazi zgrada Hrvatskoga doma); GOLEC, 1990: 60 (navodi da se crkva nalazila na mjestu današnjega Hrvatskog doma, na početku Ul. Matije Gupca); LIPOVAC, 1993: 254, 255 (navodi da se crkva nalazila na području nekadašnje utvrde). Za razliku od crkve, lokacija staroga župnog dvora je poznata jer je ucrtana na Ekonomskom planu iz 1782. god. Stari župni dvor nalazio se unutar pretpostavljenoga područja petrinjske utvrde, u njenu jugozapadnom uglu. Na planu je ucrtan i novi župni dvor, izgrađen neposredno uz crkvu sv. Lovre.

9 Puni naziv plana iz 1782. god. glasi: *Oeconomischer Plan- Der Hauptmann Tergovich Compagnie des ersten Bannal Infanterie Regiments*; u prijevodu: Ekonomski plan područja Prve banske pješadijske pukovnije pod komandom kapetana Tergovicha (prijevod preuzet iz: LIPOVAC, 1994.). Plan je nastao u sklopu ekonomske izmjere koja je u razdoblju 1776.-1817. napravljena za cijelo područje Vojne krajine. Opsirnije o tzv. ekonomskoj jozefinskoj izmjeri vidjeti u: SLUKAN ALTIĆ, M. (2003.), *Povijesna kartografija – Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Meridijani, Samobor: 142.

10 Plan grada Petrinje iz 1783. god. („Carte der Stadt Petrinia“) izrađen je u mjerilu 1 : 4000. Kao autor plana navodi se natporučnik Sushich. (LIPOVAC, 1994: 170-174).

od samo godine dana. Na Ekonomskom planu grada iz 1782. (sl. 2) trg je tek u nastajanju: ulica sa sjeverne strane trga (Nova glinska ulica – *Neuglianer strasse*), kao i izgradnja duž njene sjeverne strane, ucrtana je olovkom (bez grafičke obrade), što upućuje na to da su te promjene najvjerojatnije nastale upravo u doba izrade plana. Na zapadnoj strani trga ucrtana je crkva sv. Lovre (1780./81.) i novi župni dvor (*neues Pfarrhaus*). Na planu je ucrtan i stari župni dvor (*Altes Pharrhof*), sjeverno od današnje Gupčeve ulice.

Usporedbom planova mogu se uočiti velike promjene u izgledu središta grada, osobito u izgledu samoga trga. Na planu grada iz 1783. godine (sl. 3)¹⁰ prvi je put prikazan petrinjski trg s drvoredom. Drvored je posaden obodno, duž tri strane trga i ispred župnoga dvora, a obostrani drvored, posaden duž središnje osi trga, završava konkavno ispred ulaza u župnu crkvu. Novoplanirana ulica duž sjeverne strane trga (*Neue Glinianer Strasse*) je ucrtana kao već postojeća, s izgrađenim potezom građevina i posadenim drvoredom. Na planu se nalazi tekst u kojemu se navodi da su na planu novoizgrađene zidanice označene tamocrvenom bojom, nove drvene kuće žutom, dok su postojeće zidane građevine označene blijedocrvenom bojom, a postojeće drvene –

SL 5. PLAN PETRINJE IZ 1822., IZVORNO MJERILO 1:2600. PLAN PRIKAŽUJE DRVORED DUŽ TRI STANE TRGA I SMJEROVE STAZA KOJE SU PROLAZILE PREKO TRGA. NA TRGU VIŠE NEMA STAZE S DRVOREDOM KOJA JE PROLAZILA SREDINOM TRGA. NEMA NI DRVOREDA DUŽ ULICE SA SJEVERNE STRANE TRGA, KOJI JE POSTOJAO NA RANIJIM PLANOVIMA.

FIG. 5 PLAN OF PETRINJA FROM 1822, ORIGINAL SCALE 1:2600. THE PLAN REPRESENTS A LINE OF TREES ALONG THE THREE SIDES OF THE SQUARE AND PATHS ACROSS IT. NO TRACE IS LEFT OF A TREE-LINED PATH ACROSS THE SQUARE. NO TRACE IS LEFT EITHER OF A TREE-LINED ROAD ON THE NORTHERN SIDE WHICH EXISTED IN EARLIER PLANS.

SL 6. PLAN PETRINJE I OKOLICE, 1863.-1864. IZVORNO MJERILO 1:11 520. NA PLANU JE VIDLJIVA PRAVLJNA ZVEZDASTA STRUKTURA S OSAM PUTOVA KOJI SE Sijeku U SREDIŠNJOJ TOČKI TRGA. OKO TRGA JE POSADEN DVOSTRUKI DRVORED.

FIG. 6 PLAN OF PETRINJA AND ITS SURROUNDINGS, 1863-1864. ORIGINAL SCALE 1:11 520. THE PLAN SHOWS A REGULAR STAR-SHAPED PATTERN WITH EIGHT ALLEYS WHICH INTERSECT IN THE SQUARE CENTRE. A DOUBLE LINE OF TREES WAS PLANTED AROUND THE SQUARE.

SL 7. PERSPEKTIVNI PRIKAZ TRGA, DETALJ PLANA PETRINJE IZ 1863.-1864. OČITA SU ODPSTUPANJA OD IDEALIZIRANE TLOCRTNE SCHEME TRGA: OBODNI DRVORED JE RAZMJERNO RIJEĐAK I S NEUJEDNACENIM RAZMACIMA; SMJEROVI PRIKAZANIH STAZA NE ODGOVARAJU U POTPUNOSTI IDEALIZIRANOJ TLOCRTNOJ SCHEMI. NA PRIKAZU JE VIDLJIV IZGLED OGRADE OKO TRGA I BUNARSKA KUĆICA SMJEŠTENA NA KRIZANJU PUTOVA.

FIG. 7 PERSPECTIVE OF THE SQUARE, DETAIL OF PETRINJA, 1863-1864. OBVIOUS DIFFERENCES IN RELATION TO THE IDEAL PLAN SCHEME: THE BORDERING LINE OF TREES IS SPARSE WITH TREES SPACED UNEVENLY; PATHS DIRECTIONS DO NOT CORRESPOND ENTIRELY TO THE IDEAL PLAN SCHEME. THE REPRESENTATION SHOWS A FENCE AROUND THE SQUARE AND A ROOFED WELL AT THE INTERSECTION OF THE PATHS.

SL. 8. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, RAZGLEDNICA, POČETAK 20. STOLJEĆA (PRIJE 1908.)

FIG. 8 STROSSMAYER'S PROMENADE, POSTCARD, EARLY 20TH CENTURY (BEFORE 1908)

smeđom bojom.¹¹ Upravo navedeni podatak potvrđuje nam da je izgradnja duž novoizvedene ulice na sjevernoj strani trga nova jer su sve ucrtane kuće u tamnocrvenoj (ukupno tri kuće, od kojih je najveća – s dva dvorišna krila i označena brojem 4 – opisana u tumaču kao *Neu erbaute Hauptwacht*),¹² odnosno žutoj boji (ukupno dvije kuće, od kojih je jedna bila u funkciji vojne ljekarne).

Moguće je da su sve te promjene nastale unutar godine dana. Međutim, moguće je i da je plan ipak bio dovršen nekoliko godina nakon 1783. Naime, građevina ucrtana pod brojem 9, pravoslavna crkva sv. Spiridona, označena je na planu tamnocrvenom bojom koja odgovara novoizgrađenim zidanicama. S obzirom na to da je ova crkva sagrađena tek 1785.,¹³ može se zaključiti da je plan dovršen dvije godine kasnije, kada je crkva već bila sagrađena, odnosno da je plan bio naknadno dopunjen novogradnjama nastalim do 1785. godine. Na planu je također ucrtan i župni dvor označen svijetlocrvenom bojom kao već postojeća zidanica, a za koji se u literaturi navodi da je sagrađen 1784. godine.¹⁴

Slijedom navedenoga može se zaključiti da je uređenje trga započelo 80-ih godina 18. stoljeća, kada su napravljeni i najznačajniji urbanističko-arhitektonski zahvati u tome dijelu grada: neposredno uz prostor nekadašnje utvrde (nakon što su južni obrambeni bastioni utvrde porušeni, a vodeni opkop zatrpan) izvedena je nova, planirana ulica koja će sa sjeverne strane zatvoriti prostor trga. Duž nove ulice smještaju se – uz već postojeću izgradnju s istočne i južne strane trga – nove kuće, a na prostoru samoga trga gradi se župna crkva i zgrada župnoga dvora.

Petrinjski trg, s obzirom na okolnosti nastanka i urbanističko-arhitektonske značajke, odgovara tipu trga koji se u to doba planira, odnosno uređuje, i u drugim gradovima Vojne krajine.¹⁵ Obilježja trga krajiških naselja nastalih u 18. i 19. stoljeću jesu: kvadratičan ili pravokutan oblik trga s obodnim drvoredom, oko kojega se smještaju zgrade primarno vojne odnosno upravne namjene, sakralne građevine i reprezentativne stambene građevine. Ipak, petrinjski trg djelomično odstupa od tipične sheme krajiškoga trga – kako u tlocrtnom obliku nepravilnoga pravokutnika, tako i u smještaju najvažnijih sakralnih, vojnih odnosno upravnih građevina, koje u Petrinji nisu grupirane samo oko trga, već su dijelom smještene i u okolnim ulicama (tako, na primjer, pravoslavna crkva sv. Spiridona, sagrađena tek pet godina nakon katoličke župne crkve sv. Lovre, nije izgrađena na trgu ni u njegovoj neposrednoj blizini, nego dosta južnije, uz ulicu koja je vodila prema Sisku). Jedan od razloga vjerojatno je već prije spomenuta činjenica da je petrinjski trg nastao kao naknadno planirano središte već postoje-

ćega naselja, za razliku od trgova koji su planirani i izvedeni istodobno s novoosnovanim naseljem (npr. u Bjelovaru).

Od građevina koje okružuju trg, a kojih doba izgradnje odgovara vremenu oblikovanja trga, tj. 80-im godinama 18. stoljeća, najznačajnija je građevina *Brigadiers Quartier* odnosno stan generala banske brigade¹⁶ (danas u funkciji Opcinskoga suda), smještena na sjeveroistočnom uglu trga, u osi novoizgrađene sjeverne rubne ulice. Iz te se kuće, koja se u kasnijim spisima iz kraja 19. i početka 20. stoljeća najčešće spominje kao „generalija”,¹⁷ pružao potpuni pregled okolnoga prostora jer je građevina smještena tako da je glavno pročelje orijentirano prema središnjoj osi te duge i potpuno ravne (planirane) ulice koja je bila u funkciji glavnog ulaza u grad iz smjera Gline odnosno Zagreba (ulica je tijekom povijesti višekratno mijenjala naziv – Glinska, Banska, Sudnička, a danas je to Ul. Matije Gupca). Stoga ne čudi što je upravo vizura iz prilazne ulice prema zgradi „generalije” postala (uz Petrinjsko šetalište i vizuru sa župnom crkvom sv. Lovre) jedna od prepoznatljivih petrinjskih veduta.

Ostale građevine vojne namjene smještene na glavnom trgu, koje se mogu sa sigurnošću datirati u doba nastanka trga odnosno u razdoblje druge polovice 18. stoljeća, jesu: zgrada glavne straže – *Hauptwacht* na sjevernoj strani

¹¹ Potpuni prijevod teksta napisanoga na planu, koji je u originalu ispisan na njemackom jeziku, vidjeti u: LIPOVAČ, 1994: 199.

¹² U prijevodu: novoizgrađena zgrada glavne straže.

¹³ Crkva sv. Spiridona izgrađena je 1785. god. Porušena je tijekom Drugoga svjetskog rata. Nalazila se na prostoru današnjega Trga hrvatskih branitelja, na početku Turkulinove ulice. (CVITANOVIĆ, 1985: 201)

¹⁴ U: CVITANOVIĆ, 1985: 284 navedeno je da je župni dvor izgrađen 1784. god. Zanimljivo je da je na oba plana koja potječu iz ranijih godina (1782. i 1783.) župni dvor već ucrtan i označen kao recentno izgrađena građevina.

¹⁵ Navedena su dva citata iz literature koja gotovo na identičan način opisuju izgled tipičnog trga krajiškog grada. „Krajiški gradovi Bjelovar, Ogulin, Otočac, Gospić, Petrinja, Glina, Nova Gradiška, Brod, Vinkovci i brojna sjedišta satnija imaju isti centralni raspored koncentriran oko glavnog trga. Trg je u Krajinu najčešće četverokutna oblika s obaveznim drvoredom. U njegovu prstenu podignute su zgrade obaveznih vojnih ureda: komanda pukovnije, kapetanija, vojni sud, vojna uprava, vojni magazin, kasarna i pukovnijska apoteka. Na jednoj strani trga izgrađena je obavezno središnja katolička a na drugoj strani pravoslavna crkva. U arhitekturi trga smješten je stan pukovnika i po mogućnosti štapskih oficira.” (VALENTIĆ, 1984: 63)

„Zgrade vojnih institucija raspoređene su u tlocrtu tako da u svakom trenutku imaju kontrolu nad svim dijelovima grada. Svi važni objekti koncentrirani su duž glavne ulice i oko glavnog trga, u čijem su prstenu podignute zgrade vojnih ureda, vojna komanda, zgrada kapetanije, vojni sud, vojna uprava, magazin, vojna ljekarna, te po mogućnosti stan pukovnika i časnika. Oko trga obavezno nalazimo i crkvene objekte – katoličku i pravoslavnu crkvu (uvijek izgrađene u neposrednoj blizini). Takva struktura formirana je tijekom 18. i 19. st. kada se gotovo sve vojnokrajiške utvrde planski izgrađuju dobivajući osobine gradskih naselja.” (SLUKAN ALTIĆ, 2003: 37)

¹⁶ Termin *Quartier* najčešće se prevodi kao stan, ali može označavati i vojni ured.

SL. 9. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, RAZGLEDNICA, OKO 1910.

FIG. 9 STROSSMAYER'S PROMENADE, POSTCARD, AROUND 1910

trga (porušena 1958. g.) i zgrada sa stanom za natporučnika – *Obrißlieutenants Quartier* na jugoistočnom uglu trga (očuvana do danas).

RAZDOBLJE 19. STOLJEĆA – OD VOJNOGA, PARADNOG TRGA I SAJMIŠTA DO GRADSKOGA PERIVOJA – ŠETALIŠTA

19TH CENTURY – FROM MILITARY PARADE SQUARE AND FAIRGROUND TO A TOWN PARK – PROMENADE

Glavni je gradski trg početkom 19. stoljeća u funkciji sajmišta odnosno tržnice.¹⁸ Trg je, osim kao prostor za trgovanje, služio i kao prostor za obilježavanje značajnih društvenih događaja u gradu – paradni trg. Tako je godine 1818., povodom posjeta cara Franje II. Petrinji, održana velika svečanost na glavnomu gradskom trgu u kojoj su sudjelovale postrojbe ondašnje petrinjske građanske policije.¹⁹

Na aksonometrijskom prikazu Petrinje, otisnutom na cehovskoj diplomi izdanoj 1824. godine (sl. 4), trg je označen kao *Markt platz*. Taj je prikaz iznimno značajan za analizu povijesnog slijeda perivojnog uređenja trga jer pokazuje da je na trgu postojao drvored: stabla su posadena po obodnim stranama trga i središnje uz put koji sredinom trga vodi prema župnoj crkvi sv. Lovre. Izgled trga gotovo je identičan onomu prikazanom na planu grada iz 1783. go-

dine (sl. 3). Na objema ilustracijama vidljiv je i obostrani drvored duž cijele ulice na sjevernoj strani trga. Autor aksonometrijskoga prikaza na diplomi jest Joseph Suppich,²⁰ učitelj Geometrijske škole u Petrinji. Istražujući godinu nastanka aksonometrijskoga prikaza (godina 1824. rukom je upisana na prazno mjesto ostavljeno u otisnutom tekstu diplome), ustanovljeno je da se ta diploma počela izdavati još 1806. godine, a korištena je i nakon smrti autora. Ukoliko je aksonometrijski prikaz Petrinje nastao 1806., znači da je drvored doista postojao još prije razdoblja francuske vlasti u Petrinji, dakle prije sadnje tzv. ilirskih odnosno napoleonskih lipa.

Naime, u petrinjskom perivoju, odnosno Strossmayerovu šetalistu, na glavnomu gradskom trgu postoje do danas očuvane četiri lipe, za koje se u proučenoj literaturi bez iznimke nailazi na podatak da su bile zasadene u doba francuske uprave u Petrinji 1809.-1813. godine. To se razdoblje uglavnom navodi kao početak uređenja petrinjskoga perivoja. Ako prihvatimo da su lipe doista posadene u tom razdoblju, ostaje upitno što se dogodilo sa stablima posadenim tridesetak godina ranije, a koja su ucrtana na planu grada iz 1783. godine odnosno na aksonometrijskom prikazu Petrinje nastalom 1806. godine. S obzirom na to da autorima ovoga članka na osnovi dosadašnjih istraživanja nije poznato da postoji pisani izvor koji bi nedvojbeno potvrdio da su lipe doista bile posadene u doba francuske okupacije, a u objavljenoj literaturi taj se podatak redovito spominje bez navođenja izvora,²¹ ostaje otvorena mogućnost da spomenute najstarije lipe datiraju ipak iz razdoblja prije francuske uprave, tj. iz kraja 18. stoljeća, na što upućuju gore spomenuti slikovni prikazi.²²

No, upitno je jesu li prva stabla posadena na petrinjskom trgu krajem 18. stoljeća bila lipe ili, možda, dudovi. Sadeenje dudova bilo je povezano s uzgojem dudova svilca i proizvodnjom svile. Prema povijesnim podacima,²³ svilarstvo u Petrinji ima vrlo dugu tradiciju i počinje se razvijati nedugo nakon donošenja tzv. „Patenta” Marije Terezije (1763. god.) o uzgajanju bijeloga dudu. Također postoji podatak da predionica svile u gradu radi još od 1772. godine, a zgrada svilane označena je i na planu iz 1783. godine sjeverozapadno od središta grada kao nova svilana – *Neue Seidenspinerey* (na istomu je mjestu svilana prikazana i na kasnijim planovima iz 1821. i 1822.). Dudovi su se često uzgajali i plantažno, uz tvornice – svilane, a sadili su se i u drvoredima duž glavnih prometnica i gradskih setnica.²⁴

Iako ne možemo sa sigurnošću ustanoviti je li na petrinjskom trgu 1783. godine bio zasaden drvored lipa ili dudova, ulični drvored prika-

SL. 10. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, RAZGLEDNICA, OKO 1910.

FIG. 10 STROSSMAYER'S PROMENADE, POSTCARD, AROUND 1910

17 Građevina se spominje kao „generalija” u zapisnicima sa sjednica petrinjskog gradskog zastupstva (vidjeti citate u bilj. 30 i 31), kao i u časopisu „Banovac” (citāt u bilj. 25).

18 U Petrinji su se od 1777. god. mogli održavati godišnji sajmovi; te je godine grad od carice Marije Terezije dobio posebnu diplomu kojom se odobrava održavanje sajмова četiri puta u godini. (GOLEC, 2003: 47)

19 PEJAKOVIĆ, 1898: 2

20 „Suppich, Joseph, učitelj geometrije, krajiški satnik (?), 1763. – Petrinja, 1820.). Oko 1784. izabran je za učitelja Geometrijske škole u Petrinji, na kojoj je služio do 1815. godine. Godine 1815. postavljen je za voditelja Građevinskog odjela u stožeru Druge banske pukovnije sa sjedištem u Petrinji i tu je dužnost obavljao do 1820. Poznat je kao autor cehovske diplome s panoramom Petrinje koju je celništvo petrinjskih cehova izdavallo cehovskim naučnicima i majstorima od 1806. (kada je izrađena), pa sve do 1824. (znači i poslije smrti njezina autora). Pokopan je na petrinjskom groblju sv. Trojstva.” (GOLEC, 1999: 440)

21 Podatak da su lipe u petrinjskom perivoju zasadene tijekom razdoblja francuske vladavine 1809.-1813., naveden je u sljedećoj literaturi: KOS, 1882: 14; HORVAT, 1936: 2; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1993: 119; LIPOVAC, 1993: 104; PAVLIĆEVIĆ, 1998: 27; GOLEC, 2003: 76, ali nijedan od spomenutih autora ne navodi izvor.

22 Mora se uvažiti i mogućnost koju navode neki istraživači (LIPOVAC, 1993: 258) da su stabla na gradskom trgu ispred župne crkve, odnosno drvored duž današnje Gupčeve ulice na planu grada iz 1873. god., ucrtana samo radi „ukrašavanja nacrtā”. Ukoliko nema povijesnih podataka koji bi mogli razriješiti dilemu oko godine sadnje najstarijih lipa u petrinjskom perivoju, ostaje mogućnost utvrđivanja starosti lipa primjenom odgovarajućih stručnih metoda ispitivanja starosti analizom dubinske snimke debla.

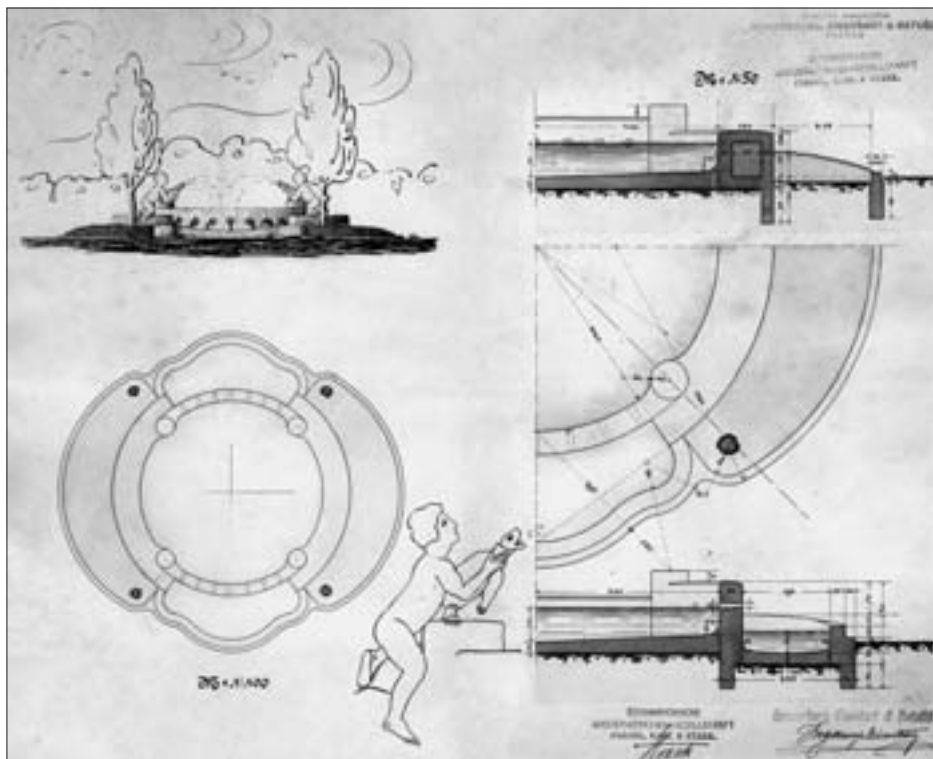
23 GOLEC, 1990: 63-64; GOLEC, 1993: 183-184

24 BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, OBAD ŠĆITAROCI, 2004: 35

SL. 11. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, RAZGLEDNICA, OKO 1920.

FIG. 11 STROSSMAYER'S PROMENADE, POSTCARD, AROUND 1920

SL. 12. NACRTI ODABRANE FONTANE IZ 1912. NACRTE POTPISUJU DVIJE TVRTKE: GRADSKO PODUZETNIŠTVO SONNENBERG, EISENBART & BATUSIC IZ ZAGREBA I ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; IZVORNO MJERILO 1:25, 1:50.
FIG. 12 DRAWINGS OF THE SELECTED FOUNTAIN MADE BY TWO COMPANIES: CITY ENTREPRISE SONNENBERG, EISENBART & BATUSIC FROM ZAGREB AND ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; ORIGINAL SCALE 1:25, 1:50; 1912

zan na planu grada iz 1783. godine duž nove ulice na sjevernoj strani trga doista je najvjerojatnije bio od dudovih stabala. Podatak koji potkrepljuje tu mogućnost da je drvored prikazan na planu obostrano duž čitavoga poteza ulice (Ulica je na planu iz 1783. godine označena kao *Neue Glinianer Strasse* – Nova glinska ulica) bio od dudova jest članak objavljen u petrinjskomu tjednom listu „Banovac” iz 1901. godine, u kojemu se navodi da je u Petrinji postojao drvored dudova ispred zgrade generalije – koja se, kao što je već prije spomenuto, nalazi upravo na kraju te ulice, ali da je u međuvremenu (znači tijekom 19. stoljeća) bio posječen jer je zaklanjao pogled iz generalije na prilaz gradu.²⁵

S obzirom na to da na planovima grada nastalim 1820., 1821. i 1822. godine²⁶ nema više drvoreda duž uličnoga poteza Nove glinske ulice, moguće je da je drvored dudova u toj ulici doista postojao, kao što je to i prikazano na planu iz 1783., odnosno aksonometrijskom prikazu iz 1806. godine, ali da je bio posječen još prije 20-ih godina 19. st., kada su nastala spomenuta tri plana.

Zanimljivo je da na ni jednom od tri plana više nema ni središnjega drvoreda na gradskom trgu – ostao je samo obodni drvored uz tri strane trga. Od tri spomenuta plana posebno je zanimljiv plan iz 1822. godine (sl. 5), na kojemu je trg vrlo precizno prikazan, s ucrtanim pješackim stazama. Naime, plan nam otkriva

da na trgu više ne postoji središnji drvored, kao ni put prema crkvi sv. Lovre, uz koji je drvored bio posaden.²⁷ Staze ukazuju na najprometnije smjerove kretanja preko trga: od komunitetske vijećnice s južne strane trga prema župnoj crkvi i dalje prema sjeveru, od pukovnikova stana na jugoistočnom uglu trga prema zgradi glavne straže, od zgrade generalije prema župnoj crkvi i od istočne strane trga prema župnoj crkvi.

Plan iz 1863./64. godine²⁸ (sl. 6) donosi nam novu sliku trga, na kojemu se prvi put vidi pravilna zvjezdasta struktura s osam staza koje se križaju u središnjoj točki trga na kojoj se nalazi šesterokutna konstrukcija – stup s piramidalnim krovčićem.²⁹ Uz rubove trga prikazan je dvoredni drvored, a cijeli je trg ograden

²⁵ „Pripovijedaju nam odlični naši stari građani da je u današnjoj Banskjoj ulici bio zasaden drvored od samih dudova. Kad u Petrinju dođe general barun Schlechta, i gledajući u generaliju, današnji sudbeni stol, diljem te ulice na vinorodne brdeljke petrinjske, izjavi pred tadanjim načelnikom majom Vraneševićem, da taj drvored pači lijepi izgled, a onaj, službo-uljudan, dade s mjesta sasjeci cijeli drvored. Od tada pa do danas, a ima tomu preko 40 godina, nije u Petrinji ni u jednoj ulici zasaden drvored.” (***) 1901: 2)

²⁶ Brojnost planova grada iz toga razdoblja možemo zahvaliti postojanju Geometrijske škole u Petrinji, osnovane 1777. god., kao jedna od prvih geometrijskih škola osnovanih na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine, uz onu u Bjelovaru (1775.), odnosno Vinkovcima (1780.). U 20-im godinama 19. st. škola je bila preimenovana u Matematičku (vojnu) školu. (GOLEC, 2000: 85) Spomenuta tri plana izradili su učenici Geometrijske škole u Petrinji: Situacijski plan Petrinje s okolicom i selima Brest i Wurot u provinciji iz 1820. god. („Situations Plan von Petrinia nebst Umgebungen dann dem Dorfe Brest und Wurot im Provintiale”) u izvornom mjerilu 1 : 10800; Situacijski plan Petrinje iz 1821. god. („Situations Plan”), u mjerilu 1 : 3600, i Situacijski plan dijela stabskog mjesta Petrinje s okolicom iz 1822. god. („Situations Plan eines Theiles von dem Staaborte Petrinia sammt Umgebungen”) u mjerilu 1 : 2600. (LIPOVAC, 1994: 175-189)

²⁷ Je li samo središnji drvored u doba francuske uprave bio posječen ili su, možda, sva stabla s trga bila uklonjena i nanovo zasadena samo obodno, ostaje otvoreno pitanje za daljnje istraživanje.

²⁸ Plan Petrinje s okolicom („Petrinia mit Umgebung”) iz 1863.-1864. god. rad je grupe učenika Druge banske pukovnije, odnosno polaznika Vojne škole u Petrinji (do 20-ih godina 19. st. nosi naziv Geometrijska škola; o tome opirnije vidjeti bilj. br. 26). Plan je vrlo detaljno opisan i valoriziran u: LIPOVAC, 1994: 242-246, gdje se između ostalog navodi da se prenošenjem plana u mjerilo današnje geodetsko-katastarske karte (1 : 5000), može ustanoviti veliki stupanj preciznosti i točnosti prikaza.

²⁹ Namjena prikazane konstrukcije – stupa ne može se sa sigurnošću odrediti. Na tom se mjestu najvjerojatnije nalazio bunar (spominje se 1884. god., vidjeti bilj. 32), a šesterokutna konstrukcija bi mogla biti bunarska „željezna kucica” koja se spominje prilikom preuređenja perivoja 1891. god. (vidjeti bilj. 37).

³⁰ Jedan od prvih poticaja za preuređenje trga u park spomenut je na sjednici Gradskog zastupstva Petrinje dana 5. svibnja 1877. god. „Naknadno na zaključak od 19. kolovoza 1876. zaključuje gradsko vijeće na prijedlog gosp. Načelnika, da se visoko c. k. glavno zapovjedništvo umoli, neka bi u svrhu rečenoga reguliranja vasarišta doprinjelo polovicu troška, a osim toga ishoditi blagoizvoljelo, da se vrt, ležeci kraj f. z. generalije za trg ovogradskoj općini odstupi, da se po tom uzgogne u sredini grada pred

drvenom ogradom. Na planu je i perspektivni prikaz trga (sl. 6). Zanimljivo da se na perspektivnom prikazu vide smjerovi staza koji ne odgovaraju u potpunosti situaciji prikazanoj tlorisno u planu, nego prije situaciji s plana iz 1822. godine. Perspektivni prikaz i u drugim pojedinostima odstupa od stvarne situacije: tako je npr. zgrada gradske vijećnice, koja se inače nalazi izvan prostora trga (na kraju Školske /Gundulićeve ulice), ovdje „pomaknuta” naprijed, tako da djeluje kao da se nalazi na samom trgu.

Iako je trg u drugoj polovici 19. stoljeća očito imao uređene šetnice i obodni drvored, i dalje se koristio kao sajmište. No, u to su doba učestala nastojanja gradske uprave da se glavni gradski trg uredi kao šetaliste, a sajmište pre-

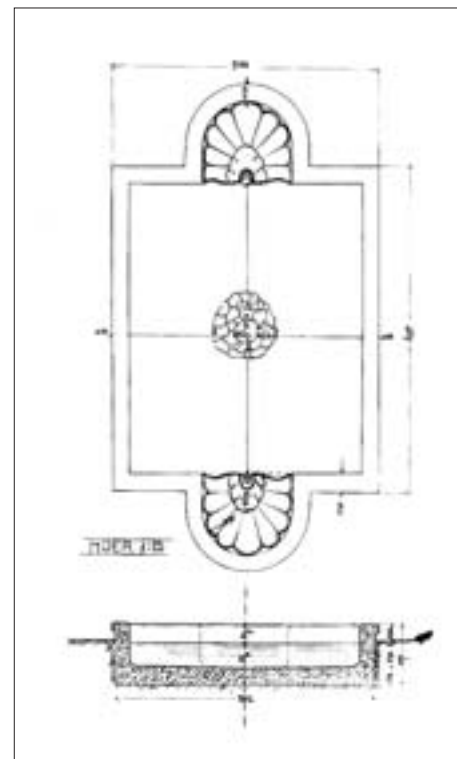
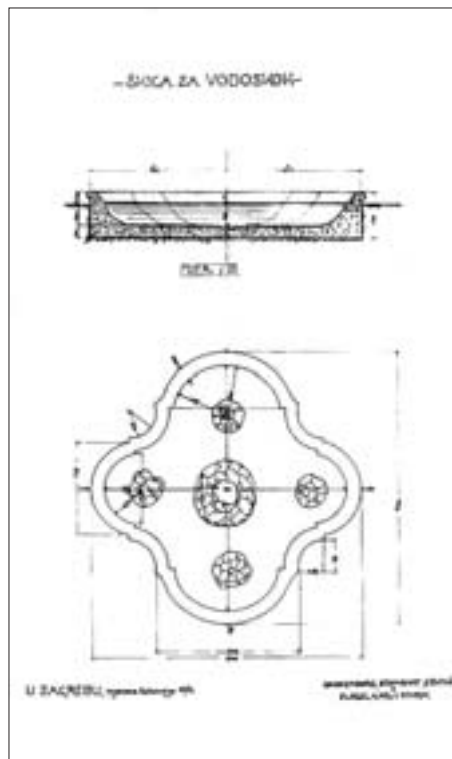
katoličkom crkvom ležeci trg regulirati i na njemu perivoj urediti.” (HR-DASK-3, knj. 1.)

Problem preseljenja trga opsiro je izložen na sjednici 13. travnja 1881.: „Gradsko zastupstvo petrinjsko izjavilo je već više puta davno gajenu želju stanovništva grada Petrinje, da bi se glavni trg, ležeci u sredini grada poljepšao i za šetaliste uredio, a pošto je tomu zaprijetom okolnosti, što se na tom trgu održavaju vašari trgovackom i obrtnikom robom, žitom i ostalim živežem, molilo je zastupstvo više puta vis. c. k. glavno zapovjedništvo, da bi se blagoizvolilo ishoditi, da se za tržište živežnim, trgovackim i obrtnikom robom i.t.d. gradskoj općini odstupi bascu i prazni prostor, ležeci kod zgrade Kotarskoga ureda ili kod bivše generalije. Na izvještaj g. nacelnika Stjepana Pejakovica, koji je ovom pitanju nedavno preuzeo korake osobno kod njegove Preuzvisenosti gosp. zapovjedajućega generala i kod i. R. glavnoga zapovjedništva, zaključuje gradsko zastupstvo pozivom na svoje prijašnje zaključke od 22. rujna 1873. i od 5. svibnja 1877. jednoglasno, da se u ovom za poljepšavanje grada i za mjestne zdravstveno-redarstvene interese važnom pitanju opetovano podnese vis. c.k. glavnom zapovjedništvu prepekorna prestavka. Ovu prestavku predat ce osobno deputacija uzabrana za predadbu molbe o gimnaziju.” (HR-DASK-3, knj. 2.)

31 „Mi imamo šetaliste kojeg su usred grada zasnovali Francezi početkom ovog stoljeća, a ono nije u ove zadnje decenije ni za dlaku napredovalo. U našem se šetalistu još uvijek drže godišnji sajmovi, a svakog utorka i svetka puni su putevi obćinstva, koje baš u hladovini trže svoje proizvode. Čini nam se da je nekad bilo zaključeno u gradskoj sjednici da se satori i pijaca imade prenieti napram Kaverlinau, čim bude maknut zid od generalije. Mi se čvrsto uzdamo u g. Pejakovica da ce shodno odrediti da zbilja naše šetaliste bude ono, što mu i ime veli, a ne tržište. G. Pejaković je već mnogo dobra izveo u ovom gradu i okolici, pa ce i ovu stvar urediti u korist cijelog gradanstva petrinjskog.” (***) 1889: 2)

32 Gospodarski odbor predložio je 15. svibnja 1884. da gradsko zastupstvo naruči popravak zdenca, da bi samo mjesec dana kasnije, 19. lipnja 1884. gradsko zastupstvo donijelo zaključak kojim se traži da se zdenac na trgu sruši jer je oko njega blato, a održavanje je ocijenjeno kao preskupno. Stoga se predlaže da se na tome mjestu postavi „kakva statua”. No, do rušenja očito nije došlo jer iduce godine, na sjednici GZP 22. travnja 1885. ponovno je donesen zaključak o popravku zdenca. Od 27. lipnja 1885. datira zapisnik o natječaju kojim je tesar Luka Ivezic dobio posao na popravku zdenca. No, kako piše u zapisniku od 19. travnja 1886., tesar Ivezic nije dobro napravio posao, te se na prijedlog gosp. Gaje Dizdara popravak dodjeljuje poznatom petrinjskom graditelju Bonifaciju Cettolu. (HR-DASK-3, knj.2.)

33 „U zadnju nedjelju prodani su na javnoj dražbi svi dudovi iz drvoreda na šetalistu, koji su već posječeni i odveženi. Umjesto njih sade se mlade lipe i kestenji. Ovo je bi rec prvi korak k uredjenju domaceg, do sad zanemare-nog, gradskog glavnog trga.” (***)1890: 2)

seli na drugo mjesto. Kao najprikladniji prostor za novu tržnicu spominje se tzv. general-ska basca, tj. neizgrađeni prostor vrta iza zgradu suda – generalije, s njezine sjeverne strane. Taj je prostor tada još ograden zidom i u vlasništvu vojne uprave.

Nastojanja da se sajmište s prostora trga preseli na spomenutu lokaciju mogu se pratiti u zapisnicima sa sjednica gradskoga poglavarstva („gradskog zastupstva petrinjskog”) još od sedamdesetih godina 19. stoljeća.³⁰ Preuređenje glavnoga trga u gradski perivoj bila je želja svih građana Petrinje, pa se o toj temi često raspravljalo i u lokalnom tisku.³¹ No, i sami prijedlozi oko uredjenja trga često su se mijenjali. Tako su npr. postojeći zdenac na trgu predlagali za rušenje, da bi ga kasnije odlučili obnoviti.³²

Nakon višegodišnjega bezuspješnog nastojanja, sajmište je tek 1890. godine preseljeno na mjesto bivše „general-ske bašce”. Novi sajmišni trg ubrzo dobiva naziv „Žitni trg”, a svoju funkciju gradske tržnice zadržao je sve do današnjih dana (danas pod nazivom Preradovčev trg).

Zanimljiv je podatak iz petrinjskoga tjednika „Banovac” iz 1890. u kojemu se spominje da su u sklopu radova vezanih za početak uredjenja šetalista te godine „posječeni svi dudovi iz drvoreda na šetalistu”.³³ Naime, dosadašnja istraživanja, kao što je već prije reče-

SL. 13. NACRT FONTANE IZ 1912., JEDNA OD TRI PREDLOŽENE INACICE RJEŠENJA. NACRTE POTPISUJU DVIJE TVRTKE: GRADSKO PODUZETNIŠTVO SONNENBERG, EISENBART & BATUŠIĆ IZ ZAGREBA I ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; IZVORNO MJERILO 1:25, 1:50.

FIG. 13 DRAWINGS OF THE FOUNTAIN, 1912, ONE OF THE THREE PROPOSED DESIGNS. DRAWINGS MADE BY TWO COMPANIES: CITY ENTREPRISE SONNENBERG, EISENBART & BATUŠIĆ FROM ZAGREB AND ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; ORIGINAL SCALE 1:25, 1:50

SL. 14. NACRT FONTANE IZ 1912., JEDNA OD TRI PREDLOŽENE INACICE RJEŠENJA. NACRTE POTPISUJU DVIJE TVRTKE: GRADSKO PODUZETNIŠTVO SONNENBERG, EISENBART & BATUŠIĆ IZ ZAGREBA I ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; IZVORNO MJERILO 1:25, 1:50.

FIG. 14 DRAWINGS OF THE FOUNTAIN, 1912, ONE OF THE THREE PROPOSED DESIGNS. DRAWINGS MADE BY TWO COMPANIES: CITY ENTREPRISE SONNENBERG, EISENBART & BATUŠIĆ FROM ZAGREB AND ÖSTERREICHISCHE WASSERWERKS – BAUGESELLSCHAFT FLEGEL, KARL & STARK; ORIGINAL SCALE 1:25, 1:50

SL. 15. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, RAZGLEDNICA, OKO 1935.

FIG. 15 STROSSMAYER'S PROMENADE, POSTCARD, AROUND 1935

SL. 16. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, POGLED PREMA ŽUPNOJ CRKVI SV. LOVRE, SVIBANJ 2004.

FIG. 16 STROSSMAYER'S PROMENADE, VIEW OF ST LOVRE'S CHURCH, MAY 2004

SL. 17. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, POGLED NA FONTANU I JEDNU OD ČETIRIJU NAJSTARIJIH LIPA U PERIVOJU, 2004.

FIG. 17 STROSSMAYER'S PROMENADE, VIEW OF THE FOUNTAIN AND ONE OF THE FOUR OLD LIME TREES IN THE PARK, 2004

no, upućuju da su stabla koja su formirala obodni drvored oko trga bila lipe (bilo da su posađene 1783. ili poslije – u doba francuske uprave 1809.-1813. godine), što potvrđuje i položaj do danas sačuvanih lipa, od kojih se dvije nalaze na sjevernom, jedna na istočnom i jedna na južnom potezu vanjskoga, obodnog drvoreda koji uokviruje trg. Ostaje i dalje nepoznato u kojem se dijelu trga nalazio drvored dudova i kada je bio zasaden.

Odlukom gradskoga zastupstva od 14. veljače 1891. godine o preimenovanju ulica i trgova u Petrinji, glavni trg dobiva službeni naziv Šetalište.³⁴ Tijekom 1891. godine intenzivno se radi na uređenju trga, po projektu gradskog inženjera Franje Erbena.³⁵ Na prostor trga dovozi se zemlja radi poravnavanja terena, umjesto posječenih dudova sade se kesteni, a bunar (zdenac) se uklanja s dosadašnje središnje pozicije radi planirane postave glazbenoga paviljona u središtu novoga perivoja.³⁶ Zanimljivo je da je pri uklanjanju bunara, bunarska željezna kućica bila upotrijebljena za meteorološki stup – tzv. vremenjaču,³⁷ koja je još iste godine postavljena u perivoju. Glavni inicijator i organizator ove akcije bio je dr. Ivan Zoch, ondašnji ravnatelj Realne gimnazije u Petrinji, koji se idućih godina brinuo i oko održavanja vremenjače.

Godine 1892. nastavlja se uređivanje Šetališta. U središte perivoja postavlja se glazbeni paviljon nabavljen od tvrtke Wagner iz Beča.³⁸ Paviljon je kupljen nakon zagrebačke izložbe održane 1891. godine na kojoj je bio izložen.³⁹ Oktogonalnoga je tlocrta, podignut na postamentu od kamenih klesanaca. Stupovi, ograda i konstrukcija krova paviljona izvedeni su od dekoriranih lijevanoželjeznih elemenata. Paviljon je natkriven daščanim krovom. Prvi koncert Gradske glazbe u novoizgrađenom paviljonu na Šetalištu održan je 26. lipnja 1892. godine. Drveće posađeno u perivoju, nabavljeno je od vrtlara i trgovca vrtlarskim biljem Hinka Böichtea iz Zagreba.⁴⁰ Uza stabla kestena i lipa u perivoju su posađena i stabla crnogorice,⁴¹ te grmovi ruža i božikovine. Međutim, stabla kestena i lipa nisu osobito dobro uspijevala, što je i ondašnji tisak vrlo ostro kritizirao.⁴²

Godine 1893. oko perivoja je napravljena drvena ograda, također prema projektu Franje Erbena. U perivoj se uza setnice postavlja 20 drvenih klupa.⁴³ Perivoj se stalno popunjava novim ukrasnim biljem, a gradsko zastupstvo odobrava i nabavu hidrofora za zalijevanje šetališta.⁴⁴

Godine 1896. nabavlja se „4000 omorikovih stabljika za nasad oko gradskog perivoja, što će se sgnojiti tako da služi umjesto ograde, zatim 100 kom. ukrasnih konifera, za 18 for. i 100 kom.

ukrasnih listača za 7 for. za isti perivoj, a napokon u jesen 100 briestovih i 1000 jasenovih biljka za 16 fr. za novo plandište”,⁴⁵ a izrađuju se i nove klupe koje je izradio domaći majstor, ko-

34 HR-DASK-3, knj. 3.

35 Zapisnik sa sjednice gradskoga zastupstva petrinjskog od 23. svibnja 1891.: „Gospodarski odbor predlaže da se odobri nacrt i troškovnik za uređenje šetališta, koji nacrt i troškovnik je sastavio kr. Inženir Franjo Erben, kao gradski tehnički vještak i izvjestitelj u građevnih poslovima, na temelju zaključka gradskog zastupstva od 31. svibnja 1890., br. XIII. Troškovi čitavoga uređenja proračunavaju se na 4200 fr, pa se za razne radnje imade održavati javna jeftimba.” (HR-DASK-3, knj.3.)

Franjo Erben (Česka, 1850. – Zagreb, 1929.) obavljao je dužnost inženjera i nadinženjera kod kralj. kotarske oblasti u Petrinji od 1881. do 1899. (GOLEC, 1999: 102)

36 „Jučer je započeto nivelovanje na glavnom trgu. Isti kani poglavarstvo pretvoriti u lijep perivoj. Zdenac će biti uklonjen prema južnoj strani, a na njegovom mjestu sagrađiti će se paviljon za gradsku glazbu. Drvored je obrezan, a dudovi su još jesenas izkopani i mladimi kestentij nadomješteni. Bude li novaca dosta u gradskoj blagajni, da se taj trg po ustanovljenoj osnovi uredi – onda će to biti lijep ured ovog grada. Bog dao!” (** 1891.a: 2)

„Na naše šetalište počelo se je ove nedjelje navažati naplavljeno zemljište izpod gradske klaonice. Navesti će se 2200 vozova zemlje, a platiti će grad za svaki voz 20 novč. I tako će se već ove godine u glavnom izvesti radnje na šetalištu, koje će biti svakako krasan ured grada Petrinje.” (** 1891.b: 2)

37 „Kad se kod nas imao pretvoriti trg u šetalište i odstraniti zdenac, koji je smetao po sredini, predložio je pisac ovih redaka pokojnome gradonačelniku M. Ebneru, da se upotrebi željezna kućica od bunara za ustrojenje vremenjače i obecao da je pripravan voditi brigu oko ustrojenja i rukovođenja iste badava. Pokojni gradonačelnik prihvatio je prijedlog i ponudu te stavio predlog o ustrojenju vremenjače slav. gradskomu zastupstvu. Ovo ga je prihvatilo, a novi gradonačelnik Ivan Stromaer ga je izveo. Tako imamo danas na šetalištu za jeftin novac, liep i prikladan meteorološki stup, koji ne samo da služi šetalištu za ured, nego je i od koristi za svakoga, tko se uputi u jednostavno, poučno i koristno motrenje, proučivši ove redke, koji su u tu svrhu napisani.” (Zoch, 1891: 2)

38 HR-DASK-3, knj. 3., zapisnik sa sjednice gradskoga zastupstva od 19. prosinca 1891.

39 „Radnje na našoj promenadi uspijevaju prekrasno. Oblik promenade, kako je bio zasnovan u planu, gotov je potpunoma, dapače su gređice već zasijane travom. Putevi između pojedinih tabla posipavaju se finim pieskom. U sredini promenade stajati će prekrasni paviljon za glazbu, što će ga, kako čujemo, naše gradsko poglavarstvo kupiti sa zagrebačke izložbe. Promenada će biti ogradena, a isto će se tako i pojedine table žicom ograditi. Dakako da još preostaju mnogobrojne radnje, koje su potrebne, da se naš dosadašnji „plac” pretvori u pravi perivoj.” Spomenuta izložba održana u Zagrebu na Sveučilišnom trgu (danas Trgu marsala Tita) 1891. g. pod nazivom Jubilarna sumarsko gospodarska izložba. (** 1891.c: 2)

40 HR-DASK-3, knj. 3, zapisnik sa sjednice gradskoga zastupstva od 19. prosinca 1891.

41 „Na našem šetalištu kani se u ove dane zasadi urešno drvlje i grmlje. Jučer smo s uglednim strukovnjakom razgovarali o novih nasadah crnogorice, pa do bismo od njega ovaj odgovor: sudac po označenih kolčićih biti će crnogorice vrlo nagusto zasadjene, a velika je pogriješka kupovati već odrasle crnogorice iz perivoja gospodje Morovicke, jer će posadjeno drvlje uspijevati jedva 2-3 godine, a onda se posušiti.” (** 1891.d: 2)

42 „Naše šetalište se liepo ukrasuje. Odgrnute su raznolike ruže i privrscene u bojadisane stapove. ... Naskoro se kani ograditi šetalište drvenom ogradom te će već jednom imati i grad Petrinja liepo uređeno šetalište, kakova ga

vač Josip Stanesić. Na perivoju se 1897. planirala i izgradnja staklenika, ali on nije nikada izveden.⁴⁶ Godine 1898. gradski perivoj dobiva vrtlara, Antuna Jermanna iz Siska.⁴⁷

imadu ma kamo manja miesta u Hrvatskoj. Na južnoj strani zasadjena su dva komada vazda zelenog grma božikovine ili cesmina (*Ilex Aquifolia*) koji raste inače u nekih naših gorah, a ljubi pjeskovito tlo. Kada bi bilo na našu, mi bi zasadili više komada onog krasnog grma. Jednomu moramo ipak prigovoriti. Kad je lanjske godine sasječeno staro drvlje u šetalistu bilo zamijenjeno kržljivimi kestenjici i lipami, a tomu je bilo prigovora. Mislili smo da će se ovog proljeca zasaditi jaca i ljepša stabla, a onamo se nedavno zasadilo vrlo sitne i kržljave lipe, koji hlad ne će dočekati ni naša unučad." (***) 1892: 2)

43 *** 1893: 2

44 HR-DASK-3, knj. 3, Zapisnik sa sjednice gradskog zastupstva od 22. travnja 1893.

45 *** 1896.a

46 HR-DASK-3, knj. 4. Zapisnici sa sjednice gradskoga zastupstva od 7. srpnja 1897. i 21. srpnja 1897.

47 HR-DASK-3, knj. 4. Zapisnik sa sjednice gradskoga zastupstva 21. ožujka 1898.

48 *** 1900: 1

49 LIPOVAC, 1993: 262

50 U zaključku sa sjednice gradskoga poglavarstva od 30. kolovoza 1912. odobrava se izgradnja vodokoka od strane poduzetništva Sonnenberg i drug. po cijeni od 9520 K. Ista je tvrtka dostavila ponudu i za postavljanje nove željezne ograde oko šetalista, ali ta investicija od 13 250 K nije bila odobrena.

51 Pismo gradskoga poglavarstva Petrinje „Gradjevnom poduzetništvu Sonnenberg-Eisenbart-Batusić“ u Zagrebu: „U riješenju tamošnje ponude od 1. srpnja o.g. da se umjesto brončanih kipova na gradskom vodokoku, postave kipovi od umjetnog kamena, jer da brončani kipovi ne mogu biti prije 8 mjeseci izgradjeni, obnasalo je gradsko zastupstvo u svojoj dne 29. kolovoza 1913. održanoj sjednici pod. čl. 140 jednoglasno zaključiti, da se imade, prema već postojećoj osnovi, izraditi za vodokok brončani kipovi, uz obavni rok od 6 mjeseci, o čemu se naslov znanja i ravnjanju radi obavješuje.“ (HR-DASK-3, kutija 55, br. 5201/1912.)

52 Ferdo Ćus (Zagreb, 1891. – Crni Vrh, Srbija, 1914.), kipar. Završio Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu. (***) 2000: 717)

53 Lovro Findrik (Arlje, Srbija, 1926. – Zagreb, 1997.), akademski kipar. Akademiju likovnih umjetnosti u klasi A. Augustinčića završio 1959. Skulptura „Karijatide“ na fontani u petrinjskom perivoju izvedena je u lijevanom kamenu, uz pomoć domaćega kamenoklesara Marijana Matanovića. (GOLEC, 1999: 117)

54 HR-DASK-3, kutija 62, br. 588/1913.

55 Odluka gradskoga poglavarstva o obnovi klupa od 3. travnja 1921. g. HR-DASK-3, kutija 57.

56 „Štrossmajerovo šetaliste – Nekada krasno i uzorno šetaliste sve više propada. Malo koje šetaliste u pokrajini može da se ponosi botaničkim rijetkostima, kao naše Štrossmajerovo šetaliste. Napoleonske lipe, *Paulovnie*, *Katalpae violeete*, *Ginko biloba* i mnogo drugih rijetkih drveta nalazimo u tom šetalistu. Vodokok, meteorološki stup i glazbeni paviljon, sve to imamo – samo reda nema. Treba samo proći alejama. Kako je to sve zapušteno, jedno i žalosno. Nitko se za šta ne brine. Trava zgažena, ukrasni grmovi opustošeni, žice iskidane, drveće puno suhих i polomljenih grana. Ovog proljeca nadali smo se sve će se to urediti. A kad tamo, šetaliste je još više opustošeno. Posjećen je skup stabala u donjem dijelu šetalista bez razloga, bez srca i osjećaja. Ona lijepa stabla *Katalpa violeeta* porušena su zdrava i sad taj dio parka izgleda kao suma poslije sječe. Kuda smo došli! U drugim gradovima njeguje se svako stablo, svaka travčica u javnim perivojima, a kod nas se pustoši i ono što imademo.“ (***) 1936.a: 2)

20. STOLJEĆE – STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE

20TH CENTURY – STROSSMAYER'S PROMENADE

Godine 1900. osniva se u Petrinji Društvo za poljepšavanje grada Petrinje.⁴⁸ Otad i ono vrlo aktivno skrbi o uređenju i održavanju gradskoga šetalista, a potiče i uređenje drugih dijelova grada, osobito sadnju drvoreda u većim gradskim ulicama i prilazima gradu.

Petrinjsko šetaliste povodom smrti Josipa Jurja Strossmayera 1905. godine dobiva ime Strossmayerovo šetaliste,⁴⁹ na prijedlog dr. Rudolfa Horvata (1873.-1947.), hrvatskoga povjesničara koji je u razdoblju od 1902. do 1907. godine živio i radio u Petrinji. Naziv Strossmayerovo šetaliste petrinjski perivoj nosi i danas.

Godine 1912. odlučeno je da se u perivoju treba napraviti vodokok – fontana. Razmatrana su tri varijantna rješenja fontane (sl. 12-14). Nacrte potpisuju dvije tvrtke: Gradsko poduzetništvo Sonnenberg, Eisenbart & Batusić iz Zagreba i Österreichische Wasserwerks – Baugesellschaft Flegel, Karl & Stark.⁵⁰ Odabrana je fontana s velikim bazenom kružnog oblika (sl. 12), na kojem su vijencu postavljene četiri identične skulpture dječaka s kornjačama.

Iako je prvotna ideja projektanata bila da skulpture budu izvedene u bronci, razmatralo se i o izvedbi u umjetnom kamenu. Skulpture su na kraju izvedene u bronci,⁵¹ a izveo ih je kipar Ferdo Ćus.⁵² U sredini fontane, na postamentu od kamena nalazila se keramička skulptura dva dječaka sa zmajem (autor skulpture nepoznat), koja je 1953. godine zamijenjena skulpturom „Karijatide“ kipara Lovre Findrika.⁵³

Nakon izgradnje fontane i uređenja vodovoda na šetalistu⁵⁴ 1912.-1913. g., većih zahvata u prostoru perivoja nije bilo. Perivoj se redovito održava i nadopunjuje potrebnim biljem. Godine 1921. obnovljene su klupe. Drveni dijelovi obojeni su u tamnožutu, a željezni u bijelu boju.⁵⁵ Od značajnih radova u perivoju u idućem razdoblju valja spomenuti i izgradnju nove, betonske ograde, izvedene 1930. godine. Tada su izvedena i dva ulaza u perivoj, markirana s dva stupa na koje je bila učvršćena ploča s natpisom: „Strossmayerovo šetaliste“. Do danas je očuvan samo dio zida duž južne strane perivoja i ulaz u perivoj s jugoistočnog ugla.

U tridesetim godinama 20. stoljeća petrinjski perivoj, iako zasaden brojnim ukrasnim biljem i egzotama, ipak djeluje zapušteno. Petrinjski časopis „Banovac“ donosi u svome prvom broju iz 1936. godine velik članak s naslovom: „Štrossmajerovo šetaliste – nekada krasno i uzorno šetaliste, sve više propada“. Uz kritike zapuštenih biljnih nasada

SL. 18. METEOROLOŠKI STUP – VREMENJACA IZ 1891. (OBNOVLJENA 2001.), PROSINAC 2004.
FIG. 18 METEOROLOGICAL POST FROM 1891, RENOVATED IN 2001; DECEMBER, 2004

SL. 19. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, POGLED NA DIJAGONALNU ALEJU S DRVOREDOM, SVIBANJ 2004.
FIG. 19 STROSSMAYER'S PROMENADE, VIEW OF A DIAGONAL TREE-LINED ALLEY, MAY 2004

SL. 20. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, POGLED NA GLAZBENI PAVILJON POSTAVLJEN 1892., NEDAVNO OBNOVLJEN, PROSINAC 2004.

FIG. 20 STROSSMAYER'S PROMENADE, VIEW OF THE MUSIC PAVILJON PUT UP IN 1892, RECENTLY RENOVATED, DECEMBER 2004

PRILOG 1. DENDROLOŠKA INVENTARIZACIJA 1988. GODINE
APPENDIX 1 DENDROLOGIC INVENTORY IN 1988

U STROSSMAYEROVU ŠETALIŠTU RASLO JE 1988. GODINE OVO BIJLE: *GYMNOSPERMAE* (GOLOSJEMENJAČE): *CEDRUS ATLANTICA* MAN. – ATLAŠKI CEDAR, *PICEA ABIES* (L.) KARST. – OBČINA SMREKA, *PICEA PUNGENS* ENGELM. – BODLIJKAVA SMREKA, *PINUS NIGRA* ARN. – CRNI BOR, *PINUS HELDREICHII* VAR. *LEUCODERMIS* – MUNIKA, MUNJIKA, *TAXUS BACCATA* L. – OBČINA TISA, *THUJA OCCIDENTALIS* L. – OBČINA AMERIČKA TUJA; *ANGIOSPERMAE* (KRITOSJEMENJAČE): *ACER SACCHARINUM* L. – SREBRNOLISNI JAVOR, *ACER NEGUNDO* L. – NEGUNDOVAČ, PAJAVAC, *ACER PLATANOIDES* L. – JAVOR MLIJEČ, *AESCULUS HIPPOCASTANUM* L. – DIVLJI KESTEN, *BETULA PENDULA* ROTH. – OBČINA BREZA, *CATALPA BIGNONIODES* WALL. – OBČINA KATALPA, *CERCIS SILIQUASTRUM* L. – OBČINO JUDINO DRVEĆE, *FRAXINUS EXCELSIOR* L. – OBČINI BIJELI JASEN, *GINKGO BILOBA* L. – GINKO, *GLEDITSCHIA TRIACANTHOS* L. – GLEDIČIJA, TRNOVAČ; *MAGNOLIA X SOULANGEANA* SOUL.-BOD. – MAGNOLIJA, *PLATANUS X ACERIFOLIA* VILLD. – JAVOROLISNA PLATANA, *TILIA CORDATA* MILI. – MALOLISNA KASNA LIPA, *TILIA PLATYPHYLLOS* SCOP. – VELELISNA RANA LIPA, *TILIA TOMENTOSA* MOENCH. – SREBRNOLISNA LIPA, *ULMUS MONTANA* „PENDULA” KIRCHN. – ŽALOSNI GORSKI BRIJEST, GRMLJE: *BERBERIS VULGARIS* L. – OBČINA ŽUTIKA, *BUXUS SEMPERVIRENS* L. – ŠIMSIR, *FORSYTHIA SUSPENSUS* VAHL. – OBČINA FORZICIJA, *HIBISCUS SYRIACUS* L. – OBČINI HIBISK, *HYDRANGEA ARBORESCENS* L. – HORTENZIJA, *JUNIPERUS CHINENSIS* „PFITZERIANA” – KINESKA SOMINA, *LONICERA X YLOSTEUM* L. – CRVENO PASJE GROZDE, *MAHONIA AQUIFOLIUM* NUTT. – OSTROLISNA MAHONIJA, *PHILADELPHUS CORONARIUS* L. – OBČINI PAJASMIN, *PRUNUS LAUROCERASUS* L. – LOVORVIŠNJA, *SPHORA APULIFOLIA* L. – SURUČICA, *SYMPHORICARPUS ALBUS* (L) BLAKE. – GROZDASTI BISERAK, *SYRINGA VULGARIS* L. – OBČINI JORGOVAN. NA CIJELOJ POVRŠINI NAĐENO JE UKUPNO 36 VRSTA, VARIJETETA I FORMI, ODNOSNO 262 BIJLJE. OD TOGA CRNOGORIČNIH IMA 7, A BIJELOGORIČNIH 29. KOD BIJELOGORICE NAĐENO JE 16 VRSTA, VARIJETETA I FORMI DRVEĆA TE 13 GRMLJA. PO BROJU VRSTA CRNOGORICA JE ZASTUPLJENA S 19%, A BIJELOGORICA 71% (OD TOGA 55% DRVEĆA I 45% GRMLJA). PO BROJU STABALA CRNOGORICE IMA 23%, A BIJELOGORICE 77%.

PRILOG 2. DENDROLOŠKA INVENTARIZACIJA 1996. GODINE
APPENDIX 2 DENDROLOGIC INVENTORY IN 1996

U STROSSMAYEROVU ŠETALIŠTU RASLO JE 1996. GODINE OVO BIJLE: *ACER NEGUNDO* – JAVOR AMERIČKI, *ACER PLATANOIDES* – JAVOR MLIJEČ, *ACER SACCHARINUM* – SREBRNOLISNI JAVOR, *AESCULUS HIPPOCASTANUM* – KESTEN DIVLJI, *BETULA PENDULA* – OBČINA BREZA, *CATALPA BIGNONIODES* – KATALPA, *FRAXINUS EXCELSIOR* – OBČINI JASEN, *GINKGO BILOBA* – GINKO, *MAGNOLIA* – MAGNOLIJA, *PLATANUS ACERIFOLIA* – JAVOROLISNA PLATANA, *PLATANUS OCCIDENTALIS* – AMERIČKA PLATANA, *TILIA CORDATA* – MALOLISNA LIPA, *TILIA PLATYPHYLLOS* – VELELISNA LIPA, *TILIA TOMENTOSA* – SREBRNOLISNA LIPA, *ULMUS GLABRA* VAR. *PENDULA* – ŽALOSNI BRIJEST, *CEDRUS ATLANTICA* – ATLAŠKI CEDAR, *CHAMAECYPARIS LAWSONIANA* – LAWSONOV PAČEMPRES, *PICEA ABIES* – OBČINA SMREKA, *PICEA PUNGENS* – BODLIJKAVA SMREKA, *PINUS NIGRA* – CRNI BOR, *PINUS SYLVESTRIS* – BIJELI BOR, *TAXUS BACCATA* – TISA, *BERBERIS JULIANAE* – JULIANINA ŽUTIKA, *BUXUS SEMPERVIRENS* – ŠIMSIR, *CORYLUS AVELLANA* – LIJEŠKA, *FORSYTHIA EUROPAEA* – FORZICIJA, *HIBISCUS SYRIACUS* – SIRSRIJSKA RUŽA, *JUNIPERUS HORIZONTALIS* – POLEGLA BOROVIČA, *LAUROCERASUS OFFICINALIS* – LOVORVIŠNJA, *MAHONIA AQUIFOLIUM* – MAHONIJA, *PHILADELPHUS CORONARIUS* – PAJASMIN, *ROSA* SP. – RUŽA, *SPHORA X VANHOUTEI* – VANHOUTEOVA SURUČICA, *SYMPHORICARPUS ALBUS* – BIJELI BISERAK, *SYRINGA VULGARIS* – JORGOVAN, *HOSTA* SP. – FUNKIJA.

spominje se da fontana već godinama nije u uporabi, a da bi glazbeni paviljon i vremenjaču trebalo oliciti. Sljedeće godine perivoj je djelomično obnovljen.⁵⁷

Tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata perivoj je uglavnom „životario”, prepusten sam sebi. Godine 1963. u perivoj je smještena skulptura Stjepana Radica, rad umjetnice Mile Wod.⁵⁸ Skulptura je bila preseljena s Radiceva trga⁵⁹ u jugozapadni dio perivoja. Na tome je mjestu stajala do 1991. godine, tj. do početka Domovinskoga rata, kada je devastirana i uklonjena iz perivoja.

Strossmayerovo je šetalište od 1969. godine zaštićeno spomenikom prirode, odnosno spomenikom vrtno arhitekture. Godine 1977. dani su uvjeti od strane tadašnjega Republičkog zavoda za zaštitu prirode vezano za zaštitu i obnovu povijesnoga perivoja – Strossmayerova šetališta u Petrinji, kao i stručne upute vezane za zaštitu najstarijega drvoreda lipa koje su zbog neodržavanja počele propadati.⁶⁰ Međutim, većih zahvata na obnovi perivoja nije bilo. Godine 1983. petrinjski perivoj nastadao je u teškom nevremenu, u kojem je vjetar polomio grane „ilirskih” platana, ginka i srebrnolisnoga javora.⁶¹

Tijekom Domovinskoga rata (1991.-1995.) Petrinja je bila okupirana. Po završetku rata Strossmayerovo šetalište patečeno je u devastiranom obliku: do temelja je porušena župna crkva sv. Lovre (crkva je nakon rata novo izgrađena faksimilskom rekonstrukcijom), teško oštećen župni dvor i samostan časničkih sestara. Teško su bili oštećeni i devastirani i glazbeni paviljon, vremenjača, fontana. Nakon završetka rata, tijekom 1995.-1996. godine napravljen je popis biljnih vrsta⁶² petrinjskoga perivoja u sklopu tzv. prve faze hortikulturne obnove Strossmayerovog šetališta.⁶³ Nažalost, obnova parka nije nikada bila do kraja provedena pa je danas perivoj u vrlo lošem stanju.

SADAŠNJE STANJE

PRESENT CONDITION

Vidljive su posljedice dugogodišnjega neodržavanja i zapuštanja perivoja. U prostoru perivoja učinjene su u posljednjih dvadesetak godina brojne devastacije. Istočni dio perivoja obezvrjeđen je izgradnjom autobusnoga stajališta potpuno neprimjerenog oblikovanja, s nadstrešnicom i nekoliko kioska; duž istočne i južne strane napravljeno je parkiralište, a u samome prostoru perivoja postavljena su još dva kioska za prodaju tiska, trafostanica, reklamni pano i sl. Također se može primijetiti da je urbana oprema perivoja (rasvjeta, kosevi za smeće, klupe) zastarjela, neodržavana i uglavnom neodgovarajućeg oblikovnog rješenja. Staze u perivoju višekratno

su prevučene slojevima asfalta, zbog čega se niveleta staza podigla za oko 20 cm iznad okolnoga travnjaka, što je u potpunosti neprihvatljivo rješenje.

Do današnjih dana ostao je neriješen i problem preusmjeravanja odnosno smanjivanja intenziteta prometa u središtu grada. Većina gradskoga i tranzitnoga prometa prolazi ulicama neposredno uz Strossmayerovo šetalište, duž njegove sjeverne i istočne strane. Na samome trgu križaju se glavni prometni pravci prema Zagrebu i Glini, odnosno Sisku, Hrvatskoj Kostajnici i Dvoru. Većina urbanističkih planova pokušavala je riješiti ovaj problem planiranjem gradskih obilaznica, kojima bi se povijesna gradska jezgra oteretila od takvog intenziteta prometa, no sustav obilaznica petrinjskoga središta još ni danas nije do kraja proveden.⁶⁴

Već iz navedenih zapažanja očita je potreba za cjelovitom obnovom perivoja. Prvi korak k obnovi perivoja bit će izrada studije radi utvrđivanja znanstveno i stručno utemeljenih principa obnove i zaštite Strossmayerova šetališta.

Uz obnovu perivoja potrebno je provesti i obnovu građevina koje uokviruju gradski trg i

57 *** 1937: 3

58 Mila Wod (Ludmila Wodsedalek), (Budimpešta, 1888. – Zagreb, 1968.), kiparica. Diplomirala na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu 1912. god. Spomenik Stjepanu Radicu (skulptura u bronci) izradila je 1929. (GOLEC, 1999: 509)

59 O postavljanju i svečanom otkrivanju spomenika Stjepanu Radicu na Radicevu trgu u Petrinji opsirno u: *** 1936.b: 1.

60 Podatak dobiven od Amalije Denich, dipl. ing. agronom., koja je radila na izradi spomenutih uvjeta i smjernica u Državnoj upravi za zaštitu kulturne i prirodne baštine 1977. god. O originalnog akta vezanog za predmet Strossmayerova šetališta u Petrinji nije bilo moguće doći tijekom izrade ovoga članka, jer je arhivska dokumentacija Uprave za zaštitu prirode trenutno nedostupna zbog preseljenja Uprave na novu lokaciju.

61 BEŠLIĆ, 1998: 196

62 Uz popis biljnih vrsta iz 1996. god. pronađen je još jedan raniji popis iz 1988. godine. Oba su u cijelosti navedena u prilogu br. 1. Popis biljnih vrsta postoji i u: BEŠLIĆ, 1998: 197.

63 Prva faza hortikulturne obnove Strossmayerova šetališta trebala je obuhvatiti „radove čišćenja, hortikulturne obnove i uređenja 13 000 m² površine perivoja”, kako se navodi u ugovoru koji su potpisali izvođač radova – tvrtka „Horting Siscia” iz Siska i ondašnja gradska uprava. Prvu fazu obnove perivoja financirala je Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, a stručni nadzor, od strane Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine, nad radovima obnove Strossmayerova šetališta u Petrinji vodila je Amalija Denich, dipl. ing. agronomije.

64 Izvedena je samo istočna obilaznica Sisak – Hrvatska Kostajnica. Ostao je problem rješavanja prometa iz smjera Gline odnosno Zagreba i njegova priključka prema Sisku u Hrvatskoj Kostajnici, koji je teško riješiti (Prostornim planom Sisacko-moslavačke županije planira se izvedba sjeverne gradske obilaznice usporedno uz rijeku Kupu, što će neminovno dovesti do odvajanja grada od rijeke i narušiti povijesnu sliku grada, osobito prilaznu vizuru iz smjera sjevera, tj. Zagreba (jedna je od karakterističnih i prepoznatljivih veduta grada upravo pogled na Petrinju s kupskoga mosta).

zajedno s perivojem čine jedinstvenu prostornu cjelinu povijesnoga središta grada. Najstarija povijesna izgradnja uz petrinjski trg u najlošijem je stanju zbog dugogodišnjeg izostanka odgovarajućeg održavanja. Među građevinama koje omeđuju trg s istočne i južne strane ostalo je sačuvano nekoliko vrijednih primjera barokne izgradnje iz druge polovice 18. stoljeća, ujedno i najstarije na području grada. U razmjerno kratkom razdoblju barokne su oblike zamijenili klasicistički, prepoznatljivi na istočnoj strani trga. Tijekom 19. stoljeća uslijedila je izgradnja historicističkih zgrada koje uglavnom postuju zadane gabarite, smjerove i odnose. Gotovo sve građevine na trgu pojedinačno su zaštićene kao nepokretna kulturna dobra.⁶⁵ Nekoliko je građevina u potezu duž sjeverne strane trga sagrađeno sredinom 20. stoljeća, na mjestu porušene zgrade gradske straže iz 18. stoljeća. Nova izgradnja visinski bitno ne nadvisuje okolne građevine, ali se arhitektonskim oblikovanjem nije uklopila u karakter arhitekture povijesnoga središta grada.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

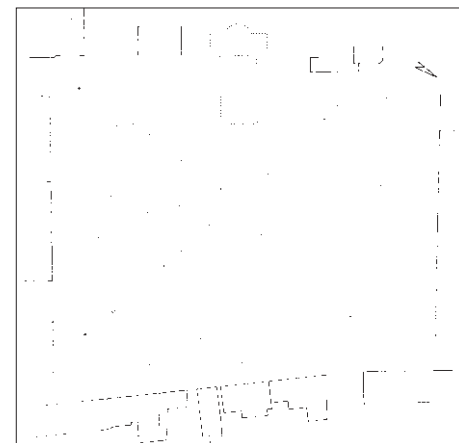
Nastanak i razvoj Strossmayerova šetalista u Petrinji može se pratiti od 80-ih godina 18. stoljeća kada na praznome prostoru neposredno uz rubne dijelove nekadašnje utvrde, odnosno na području zasutoga vodenog opkopa (kanala) koji je okruživao utvrdu, nastaje gradski trg. Uređenje petrinjskoga trga počelo je regulacijom ulice duž sjeverne strane trga, izgradnjom župne crkve na samome trgu i sadnjom obodnoga drvoreda. Prostrani pravokutni trg služio je za vojne parade i održavanje godišnjih sajмова. Ulogu glavnoga gradskog trga na sjecištu glavnih gradskih komunikacija, uz koji su smješteni svi značajniji gradski sadržaji, trg je zadržao do današnjih dana.

Do kraja 18. stoljeća na trgu je sagrađena župna crkva i kurija župnoga dvora, a oko trga sagrađene su građevine vojne namjene te ostale upravne i reprezentativne stambene zgrade. Urbanistička, arhitektonsko-oblikovna i funkcionalna koncepcija petrinjskoga

trga tipična je za trgove koji su nastajali u to doba i u drugim hrvatskim gradovima, poglavito u gradovima koji su poput Petrinje bili u sastavu Vojne krajine. Petrinja je bila grad sa statusom vojnoga komuniteta i sjedište Druge banske pukovnije. Tijekom 19. stoljeća trg je ujedno i gradsko šetaliste i sajmišni trg. Tek krajem 19. stoljeća trg prestaje služiti kao sajmište, pa je uslijedila njegova najznačajnija promjena kada je 1891. godine temeljito preuređen po projektu gradskog inženjera Franje Erbena. Jedan od značajnijih kasnijih zahvata u perivoju bilo je postavljanje fontane 1912. godine. Podaci o uređenju perivoja, projektantu i vrtlarima koji su sudjelovali na uređenju i kasnijem održavanju perivoja pronađeni su u arhivskoj građi Državnog arhiva u Sisku, u sabirnom centru u Petrinji. Tijekom 20. stoljeća, nije bilo značajnijih zahvata u perivoju, tako da je osnovna tlocrtna kompozicija perivoja iz toga doba uglavnom ostala sačuvana do danas. Ipak, može se primijetiti postupna degradacija perivoja, osobito u razdoblju druge polovice 20. stoljeća, kada je u perivoju neplanski sadeno različito drveće i bilje, dok su izvorni biljni nasadi zbog neodgovarajućeg održavanja dijelom iščezli. U perivoju su izvedeni i mnogi neprimjereni infrastrukturni zahvati, a najveća se devastacija dogodila u njegovu istočnom dijelu gdje je napravljeno autobusno stajalište.

Grad Petrinja je tijekom višegodišnjega razdoblja okupacije za Domovinskoga rata (1991.-1995.) doživio teška razaranja, koja nisu poštedjela ni povijesno središte grada: sve su građevine u perivoju teško oštećene, a župna crkva sv. Lovre na zapadnom rubu perivoja porušena je do temelja. Faksimilskom rekonstrukcijom župne crkve izvedenom u godinama obnove nakon završetka rata, vraćen je slični grada njegov glavni akcent, dok prostoru perivoja – zajedno s graditeljskim sklopom glavnoga gradskog trga koji je Petrinji dao vizualnu prepoznatljivost i identitet – tek predstoji kvalitetna i temeljita obnova.

Ovaj je članak nastao kao rezultat istraživanja povijesnoga razvoja perivoja. Ustanovljeno je da je razvoj i oblikovanje šetalista – perivoja započeo sadnjom prvoga drvoreda na prostoru novoga trga 80-ih godina 18. stoljeća, a ne u razdoblju 1809.-1813., kako se to uglavnom smatralo. U članku je detaljno opisan povijesni slijed promjena nastalih na prostoru perivoja, s podacima o osobama (inženjerima, vrtlarima, umjetnicima) koji su pridonijeli njegovu oblikovanju, održavanju i izgledu. Provedenim istraživanjem nastojalo se pridonijeti poznavanju perivoja kao vrijednoga naslijeđa hrvatske perivojne arhitekture. Stručno vrednovanje bit će polazište za izradu modalitete zaštite i sve daljnje zahvate usmjerene k obnovi petrinjskoga perivoja, kojega krhko tkivo unatoč svim promjenama i oštećenjima i danas svjedoči o više od 200 godina svoga postojanja.

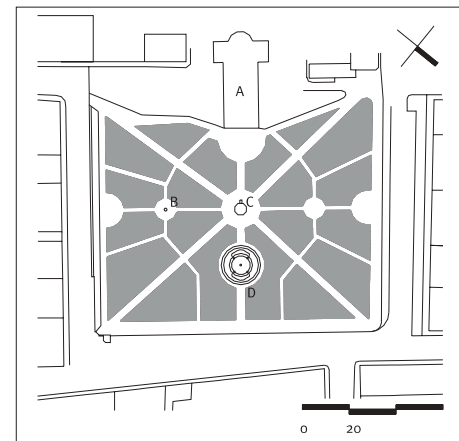

SL. 21. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE – TLOCRT STANJA IZ 1996. SNIMKA STANJA U IZVORNOM MJERILU 1:200 S DENDROLOŠKOM INVENTARIZACIJOM IZRADILA JE TVRTKA „HORTING – SISCIA“ U SKLOPU PRVE FAZE OBNOVE STROSSMAYEROVA ŠETALIŠTA. POPIS BILJNIH VRSTA NAVEDEN JE U PRILOGU 1.

FIG. 21 STROSSMAYER'S PROMENADE – PLAN, 1996. SURVEY IN THE ORIGINAL SCALE OF 1:200 WITH DENDROLOGIC INVENTORY MADE BY THE COMPANY „HORTING-SISCIA“ ON THE OCCASION OF THE FIRST RENOVATION. A LIST OF SPECIES IS IN APPENDIX 1.

SL. 22. STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, OSNOVNA SCHEMA PARTERNOG UREĐENJA PERIVOJA, STANJE 2005.: A – CRKVA SV. LOVRE, B – METEOROLOŠKI STUP (VREMENJACA), C – GLAZBENI PAVILJON, D – FONTANA.

FIG. 22 STROSSMAYER'S PROMENADE, BASIC SCHEME OF THE PARK GROUNDS LAYOUT, 2005: A – ST LOVRO'S CHURCH, B – METEOROLOGICAL POST, C – MUSIC PAVILION, D – FOUNTAIN

⁶⁵ Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03 i 157/03) umjesto ustaljenog termina „spomenik kulture“ uveden je termin „kulturno dobro“. „Nepokretno kulturno dobro“ može biti: grad, selo, naselje ili njegov dio; građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem; elementi povijesne opreme naselja; područje, mjesto, spomenik i obilježje u vezi s povijesnim događajima i osobama; arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone; područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima: krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture što svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru; vrtovi, perivoji i parkovi; tehnički objekti s uređajima i drugi slični objekti (citirajući članak br. 7 Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara).

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BEŠLIĆ, H. (1998.), *Crtice iz prošlosti gradskog parka u Petrinji*, „Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja”, Matica hrvatska, 1 (1): 192-198, Petrinja
2. BEŠLIĆ, H. (2003.), *O banovinskim šetalistima*, „Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja”, Matica hrvatska, 5-6 (5-6): 157-158, Petrinja
3. BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B., OBAD ŠCITAROCI, M. (2003.), *Vrbanicev perivoj u Karlovcu – Studija zaštite i obnove*, Šcitaroci i Arhitektonski fakultet, Zagreb
4. BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B., OBAD ŠCITAROCI, M. (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću*, Šcitaroci i Arhitektonski fakultet, Zagreb
5. BUCZYNSKI, A. (1991.), *Stvaranje vojnih komuniteta Bjelovara u Petrinji*, „Povijesni prilozi”, 10 (83-101), Institut za suvremenu povijest, Zagreb
6. CVITANOVIC, Đ. (1985.), *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
7. DODOŠ, R. (1988.), *Strossmayerovo šetaliste u Petrinji*, diplomski rad, Šumarski fakultet, Zagreb
8. FILJAK, M. (1930.), *150. godišnjica župne crkve sv. Lovre u Petrinji*, „Jedinstvo” 12 (33), Petrinja
9. FILJAK, M. (1942.), *Zbornik Zrin*, Hrvatsko planinarsko društvo u Petrinji, Petrinja
10. GOLEC, I. (1990.), *Pregled povijesti petrinjske (1240-1918)*, „Župa Sv. Lovre Petrinja – duhovni i povijesni život”, Župni ured Sv. Lovre, 49-78, Petrinja
11. GOLEC, I. (1993.), *Povijest grada Petrinje 1240-1592-1992*, Matica hrvatska, Petrinja, i Školska knjiga, Zagreb
12. GOLEC, I. (1999.), *Petrinjski biografski leksikon*, Matica hrvatska, Petrinja
13. GOLEC, I. (2000.), *Povijest školstva u Petrinji (1700.-2000.)*, Matica hrvatska, Petrinja
14. GOLEC, I. (2003.), *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno-kulturno središte Banske krajine (1777.-1871.)*, Državni arhiv u Sisku, Sisak
15. HORVAT, R. (1936.), *Kratka povijest Petrinje*, „Banovac”, 1 (1): 2-3, 1 (2): 2-3, Petrinja
16. KAMENAR, N. (1907), *Neke crtice iz prošlosti crkve Petrinjske*, „Banovac”, 20 (38): 1-3, Petrinja
17. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M. (1993.), *Društvene promjene izazvane Napoleonovim ratovima i Francuskom revolucijom u petrinjskom kraju u tekstovima Josipa Gorščaka*, „Povijesni prilozi”, 12: 97-131, Institut za suvremenu povijest, Zagreb
18. KOS, N. (1882.), *Grad Petrinja – povjestni nacrt*, „Narodne novine”, Zagreb
19. LIPOVAC, N. (1993.), *Prilog istraživanju urbanog razvoja grada Petrinje*, „Prostor”, 1 (2-4): 243-250, Zagreb
20. LIPOVAC, N. (1994.), *Analiza arhivske grafičke i kartografske dokumentacije Petrinje*, *Prilog istraživanju urbanog razvoja grada*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
21. MOACANIN, F. (1984.), *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787*. u: Vojna krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest: 23-56, Zagreb
22. PAVLIČEVIĆ, D. (1998.), *Petrinja u vremenu i prostoru – kratak pregled povijesti grada*, „Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja”, Matica hrvatska, 1(1): 23-28, Petrinja
23. PEJAKOVIĆ, S. (1898.), *Porodica Millichichah*, „Banovac”, 11 (27), Petrinja
24. PLATNAR, J. (1903.), *Petrinjska župa*, „Banovac”, 16 (18): 1-2, Petrinja
25. RAZUM, M. (1938.), *Iz prošlosti petrinjske župe*, „Banovac”, 3 (32): 2
26. SLUKAN ALTIC, M. (2003.), *Povijesni atlas gradova – Bjelovar*, 1, Državni arhiv Bjelovar, Hrvatski državni arhiv, Bjelovar – Zagreb
27. STEINMANN, E. (1942.), *Nalaz temelja stare turske tvrđave u Petrinji*, „Tehnički vijesnik”, 59 (4-6): 103-106, Zagreb
28. VALENTIĆ, M. (1984.), *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790 -1881*. u: Vojna krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest: 57-92, Zagreb
29. VRGA, B. (1995.), *Fontana u petrinjskom parku*, „Generacije”, 5 (8): 4-9, Petrinja
30. ZOCH, I. (1891.), *Kakvo će biti vrijeme*, „Banovac”, 4 (47): 2, Petrinja
31. ZOCH, I. (2001.), *Kakvo će biti vrijeme* (pretisak iz 1935. godine), Matica hrvatska, Petrinja
32. *** (1889.), *Nase šetaliste*, „Banovac”, 2 (36): 2, Petrinja
33. *** (1890.), *Sa šetalista*, „Banovac”, 3 (45): 2, Petrinja
34. *** (1891.a.), „Banovac”, 4 (14): 2, Petrinja
35. *** (1891.b.), „Banovac”, 4 (23): 2, Petrinja
36. *** (1891.c.), *5 nase promenade*, „Banovac”, 4 (36): 2, Petrinja
37. *** (1891.d.), *Sa šetalista*, „Banovac”, 4 (46): 2, Petrinja
38. *** (1892.), *Nase šetaliste*, „Banovac”, 5 (17): 2, Petrinja
39. *** (1893.), *Sa šetalista*, „Banovac”, 6 (19): 2, Petrinja
40. *** (1896.a.), *Gradska sjednica*, „Banovac”, 9 (11): 3, Petrinja
41. *** (1896.a.), *Gradska sjednica*, „Banovac”, 9 (18): 3, Petrinja
42. *** (1900.), *Društvo za poljepšanje grada Petrinje*, „Banovac”, 12 (25): 1, Petrinja
43. *** (1901.), „Banovac”, 14 (14): 2, Petrinja
44. *** (1936.a.), *Štrossmajerovo šetaliste – Nekada krasno i uzorno šetaliste sve više propada*, „Banovac”, 1 (1): 2, Petrinja
45. *** (1936.b.), *Petrinja podiže prvi spomenik Stjepanu Radicu*, „Banovac”, 1 (31): 1, Petrinja
46. *** (1937.), *Uređenje Štrossmajerovog šetalista*, „Banovac”, 2 (16): 3, Petrinja
47. *** (1981.), *Studija urbanog razvoja*, u: Petrinja – urbanistički projekt centra, Urbanistički institut SR Hrvatske, Zagreb
48. *** (1995.), *Popis i procjena ratne štete na nepokretnim kulturnim dobrima na području Županije sisacko-moslavačke*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb
49. *** (2000.), *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod „M. Krleža”: 717, Zagreb
50. *** (2003.), *Zakon o zaštiti prirode*, „Narodne novine”, 126, Zagreb
51. *** (2004.), *Konzervatorska studija sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara za Prostorni plan uređenja Grada Petrinje*, Konzervatorski odjel Ministarstva kulture, Zagreb

IZVORI

SOURCES

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. *** (1991.), *Provedbeni urbanistički plan „Petrinja – centar”*, Zavod za urbanizam, Arhitektonski fakultet, Zagreb
2. *** (1996.), *Snimka postojećega stanja Strossmayerova šetalista*, Horting Siscia, Sisak

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. HR-DASK – Državni arhiv u Sisku, Sabirni arhiv u Petrinji, Gundulićeva 1, Petrinja
2. HDA – Hrvatski državni arhiv, Trg Marka Marulića 21, Zagreb
3. KA – Österreichisches Kriegsarchiv (Ratni arhiv), Beč, Austrija, Kartografska zbirka
4. MKRH – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Mesnička 49, Zagreb
5. MKRH – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu prirode, Ulica grada Vukovara 78, Zagreb
6. NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica, čitaonica periodike, Ulica Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb
7. GPGP – Gradsko poglavarstvo grada Petrinje, pišmosprema, Gundulićeva 2, Petrinja
8. Zbirka A. Denich
9. Zbirka V. Krpan
10. Zbirka E. Matijašević

IZVORI ILUSTRACIJA I PRILOGA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	MKRH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, planoteka
SL. 2.	HDA, Kartografska zbirka, B V 182 O, inv. br. 462
SL. 3.	KA, Kartografska zbirka, G I h 503
SL. 4.	HDA, Grafička zbirka, inv. br. 1553
SL. 5.	KA, Kartografska zbirka, G I h 506
SL. 6., 7.	HDA, Kartografska zbirka, D XIV 31
SL. 8.	Zbirka V. Krpan
SL. 9.	MKRH, Fototeka, zbirka razglednica
SL. 10., 11. i 15.	Zbirka E. Matijašević
SL. 12., 13. i 14.	HR-DASK-3, kutija 58
SL. 16., 20.	Foto: I. Cindrić, 2004.
SL. 17.-19.	Foto: E. Matijašević, 2004.
SL. 21.	Grad Petrinja, Gradsko poglavarstvo
SL. 22.	E. Matijašević, 2005.
PRILOG 1.	Dodoš, 1988. (Zbirka A. Denich)
PRILOG 2.	*** 1996., GPGP

SAŽETAK

SUMMARY

STROSSMAYER'S PROMENADE IN PETRINJA – MAIN SQUARE PARK

Petrinja was founded as a military stronghold along the banks of the Kupa river at the time of Turkish conquests in Croatia by the end of the 16th century. The importance of the stronghold as well as other defense fortifications along the Kupa river as a boundary line between the two empires (Austro-Hungarian Monarchy and Turkish Empire) decreased due to the 1699 peace treaty followed by a relocation of the boundary with the Turkish Empire southwards to the Una river. In the 18th century, after the wars had ceased in this region, the stronghold lost its defense significance. Therefore it gradually went into decline and was finally demolished. Its ramparts and moats were leveled and integrated into the existing urban fabric. Petrinja was in the second half of the 18th century an important military centre (the seat of the Second Regiment) which over time turned into a commercial and trade centre as well as a training and cultural centre of the whole region. In 1777 Petrinja, as an important military centre, had a prominent role in the further development of that particular Croatian region. In 1777 Petrinja had 530 houses and 2000 inhabitants.

The park analyzed in this paper was created at the site of the main town square whose basic spatial and design features were defined throughout the second half of the 18th century, at the time when numerous other towns in Austro-Hungarian Monarchy got their own first public parks and promenades.

The square in Petrinja was created on a vacant lot along the junction of the main traffic routes, right next to the area of the former military stronghold. In 1780 a church was built at the square. A range of representative public buildings for military, administrative and other purposes were built in the streets bordering the square and thus further contributed to the significance of the new central town area. The square itself served as a military training field, the site of military parades and other social gatherings. The research into historical plans has shown that there was some vegetation (most possibly lime or mulberry trees) at the square as early as 1783. This fact challenges the assumption that the first line of trees (of which four lime trees have been preserved until today) was planted during the French rule between 1809 and 1813 since no sources, that might serve as evidence, have been found yet. A thorough analysis of maps and other graphic sources suggests that this might have been even before, i.e. in the 1780s as already indicated). By the mid 19th century Petrinja's square was used both as a promenade and a market square. The square featured paths in the form of an eight-point star with a centrally placed roofed well. In 1890 the fair was relocated and the park underwent extensive renovation followed by its conversion into a town square – promenade known today as Strossmayer's promenade.

The park has star-shaped alleys intersecting at a focal point of the park next to the music pavilion. The main axis of the park extends in the direction east-west with a fountain (1912), a music pavilion (1892) and a church (1782) – the park's main accent. Along the central park alley perpendicular onto the main axis, there is a rose garden which ends next to the meteorological post (1891). There is a line of ash-trees on either side of the two main alleys which intersect the park diagonally.

The park's most precious assets are four lime trees which are thought to have originated in the period of the French rule (1809-1913). However, the research conducted by the authors of this paper seems to suggest that their origin may be traced back to the time of the square layout in 1783. The lime trees are within the tree lines bordering the park area on three sides. The park also contains valuable examples of plane trees, ginkos, birch trees, horsechestnuts and others. The last inventory from 1996 recorded the existence of 36 species. In 1969 Strossmayer's promenade was protected as a monument of landscape architecture. In addition to its cultural, historical, aesthetic and ecological relevance, it is an urban landmark as well since it is a part of the main town square. Together with the complex of the surrounding representative historic buildings, it is perceived as the town's most important accent.

EVA MATIJAŠEVIĆ
IGOR CINDRIĆ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

EVA MATIJAŠEVIĆ, dipl.ing.arh. Diplomirala je 1998. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Od 1999. zaposlena je u Ministarstvu kulture, Upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskom odjelu u Zagrebu kao konzervator – stručni savjetnik. Poslije-diplomski znanstveni studij „Graditeljsko naslijeđe” apsolvirala je 2002. godine.

IGOR CINDRIĆ, dipl.ing.arh. Diplomirao je 2001. godine na Arhitektonskim fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Pohadao je poslijediplomski znanstveni studij „Urbanizam, prostorno planiranje i parkovna arhitektura” 2003.-2005. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Od 1999. do 2003. radio je kao stručni suradnik za razvoj komunalne infrastrukture, a od 2003. radi kao stručni suradnik za razvoj u gradskoj upravi Grada Siska.

EVA MATIJAŠEVIĆ, Dipl.Eng.Arch. She graduated in 1998 from the Faculty of Architecture in Zagreb. Since 1999 she has been employed in the Ministry of Cultural Affairs, Conservation Department in Zagreb as a conservationist – expert adviser. She completed her post-graduate scientific program (all but degree) in Built Heritage in 2002.

IGOR CINDRIĆ, Dipl.Eng.Arch. He graduated in 2001 from the Faculty of Architecture in Zagreb. He was enrolled in the post-graduate scientific program in Urbanism, Physical Planning and Landscape Architecture from 2003 to 2005 at the Faculty of Architecture in Zagreb. From 1999 to 2003 he was working as research assistant on the development of infrastructure and since 2003 in the City Administration Office in Sisak.

